

МІНІСТЕРСТВО НАУКИ І ОСВІТИ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
"Харківський авіаційний інститут "

А.О. Гордеюк, С.Ф. Гуцу, В.М. Петрук

ГОСПОДАРСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Навчальний посібник
для студентів факультету заочного навчання

Харків "ХАІ " 2007

ББК: Х9 (4 Укр.) 303

Господарське законодавство /А.О. Гордеюк, С.Ф. Гуцу, В.М. Петрук. – Навч. посібник для студентів факультету заочного навчання. – Харків: Нац. аерокосм. ун-т “Харк. авіац. ін-т”, 2007. – 76 с.

Описано основні правові інститути господарського права, а також питання регулювання окремих галузей господарської діяльності на основі чинного законодавства.

Кожну тему викладено згідно з програмою. Наведено приклади складання процесуальних документів у сфері захисту прав та інтересів підприємців. Текст містить конкретні посилання на нормативні акти, що регулюють відповідні правові відносини, а наприкінці посібника наведено список необхідної літератури.

Для студентів, що вивчають курси “Господарське законодавство” та “Правознавство”.

Бібліогр.: 10 назв

Р е ц е н з е н т и: канд. юр. наук, проф. О. В. Гаврилюк,
канд. юр. наук, доц. О. І. Лисяк

© Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
“Харківський авіаційний інститут”, 2007 р.

Тема 1. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ЯК ГАЛУЗЬ. ПРЕДМЕТ І МЕТОД ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА. ГОСПОДАРСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Господарське право на сучасному етапі розвитку української держави є однією з найважливіших галузей права, тому що регулює господарську діяльність підприємств, установ, фізичних осіб-підприємців в Україні в умовах ринкової економіки.

Господарське право як галузь – це сукупність правових норм, що регулюють відносини в суспільстві у сфері управління економікою та реалізацією продукції, виконанням робіт і наданням послуг з метою одержання прибутку.

Господарське право є комплексною галуззю, яка базується на нормах цивільного права відносно правоздатності фізичних і юридичних осіб, цивільно-правових відносин і конкретизує їх, а також містить норми адміністративного, фінансового законодавства, що регулюють господарську діяльність. Господарське й найбільш близьке до нього цивільне право співвідносяться як загальне та спеціальне. Цивільне право визначає загальні основи регулювання майнових та особистих немайнових відносин, а господарське конкретизує цивільно-правові норми щодо конкретних сфер і видів господарської діяльності.

Предметом вивчення господарського права є відносини, що складаються у процесі господарської діяльності суб'єктів підприємництва, державних, приватних, суспільних організацій і установ, які наділені відповідно до законодавчих актів певними повноваженнями, правами і обов'язками й несуть відповідальність за свої дії.

Основним кодифікованим нормативним актом, що регулює економічні і юридичні правовідносини в сфері господарської діяльності в умовах ринкової економіки, є Господарський кодекс України (ГКУ), який діє з 1 січня 2004 року.

Згідно зі ст. 3 ГКУ під господарською діяльністю розуміється:

"...діяльність суб'єктів господарювання в сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність".

Основними методами господарського права є методи автономних рішень, владних приписів і рекомендацій. Ці методи ґрунтуються на виконанні вимог законів, моделюванні поведінки суб'єктів підприємницької діяльності, їхніх відносинах між собою та державою;

містять методичні рекомендації у формі договорів, звітності, а також надають підприємствам, установам, організаціям, фізичним особам-підприємцям ініціативу, самостійність у плануванні своєї діяльності.

Метод автономних рішень оснований на тому, що підприємства й підприємці мають право за власною ініціативою приймати рішення, які не суперечать законодавству України.

Відповідно до методу владних приписів діяльність суб'єктів господарювання підпорядковується обов'язковим моделям правовідносин, що визначені законодавством. Це, наприклад, обов'язковість реєстрування суб'єкта підприємництва, одержання ліцензії на деякі види діяльності, а також обов'язок дотримуватися вимог антимонопольного законодавства та ін.

Метод рекомендацій полягає в тому, що держава регулює стосунки суб'єктів господарських відносин, рекомендуючи моделі відповідних правовідносин, наприклад, зразки договорів, бланків, методичні рекомендації.

Норми господарського права існують у вигляді нормативних актів – законів і підзаконних нормативних актів. На основі цих документів здійснюється нормативно-правове регулювання господарської діяльності. Вони є джерелами господарського права, складають систему господарського законодавства.

Таким чином, господарське законодавство – це система правових норм, що регулюють різні сторони функціонування народного господарства.

Нормативно-правове упорядкування господарської діяльності визначається ст. 7 ГКУ: "Відносини в сфері господарювання регулюються Конституцією, Господарським кодексом, законами України, нормативно-правовими актами Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами інших органів влади і органів місцевого самоврядування, а також іншими нормативними актами".

У цій системі визначальним є Основний Закон (Конституція) України, а головним законом, що регулює господарську діяльність, є Господарський кодекс України.

Відповідно до заключних положень цього Кодексу, а саме п. 2, закони України "Про підприємництво" та "Про підприємства в Україні" визнано такими, що втратили силу з 1 січня 2004 р.

Також регулюють господарську діяльність закони України: „Про господарські товариства” від 19.09.91 р., „Про ліцензування певних видів господарської діяльності” від 01.06.2000 р., „Про захист економічної конкуренції” від 11.01.2001 р., „Про захист від недобросовісної конкуренції” від 07.06.96 р., „Про режим іноземного

інвестування” від 19.03.96 р. „Про патентування деяких видів підприємницької діяльності” від 23.03.96 р., „Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16.04.91р., „Про лізинг” від 16.12.97 р. та ін.

Істотне значення мають закони, які регулюють відносини не тільки в сфері господарювання, але й багато в чому можуть бути застосовані до деяких видів господарської діяльності. Це закони України: „Про власність” від 07.02.91 р., „Про цінні папери і фондову біржу” від 18.06.91р., „Про рекламу” від 03.07.96 р., у редакції Закону від 11.07.2003 р., „Про страхування” від 07.03.96 р. у редакції Закону від 04.10.2001р., „Про аудиторську діяльність” від 22.04.93 р., „Про охорону прав на винаходи та корисні моделі” в редакції Закону від 01.06.2000 р., „Про охорону прав на знаки для товарів і послуг” від 15.12.93 р., „Про охорону прав на промислові зразки” від 15.12.93 р. та ін.

Поряд із законами значну роль у регулюванні господарської діяльності відіграють підзаконні нормативно-правові акти, у тому числі Укази Президента України: „Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності” від 03.02.98 р., „Про деякі міри щодо врегулювання підприємницької діяльності” від 23.07.98 , „Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб’єктів малого підприємства” від 03.07.98 р.

Важливе значення мають також підзаконні акти Кабінету Міністрів України, особливо положення, які затверджено постановами уряду України. Серед них: „Положення про державну реєстрацію суб’єктів підприємницької діяльності” від 25.05.98 р.; „Положення про порядок державної реєстрації іноземних інвестицій” від 07.08.96 р. та ін.

Господарську діяльність регулює також значний масив відомчих нормативно-правових актів України, у тому числі Міністерства економіки, Міністерства фінансів, Державної податкової адміністрації, Антимонопольного комітету, Державної комісії з коштовних паперів і фондового ринку та ін.

Значна роль у регулюванні господарської діяльності відводиться локальним нормативно-правовим актам, які розробляються й приймаються безпосередньо суб’єктами господарської діяльності з метою її саморегулювання. Ці акти можуть регулювати діяльність суб’єкта господарювання в цілому (наприклад, Статут підприємства або Установчий договір підприємства), його структурних частин і відокремлених підрозділів (наприклад, Положення про філію, представництво) або встановлювати режим комерційної таємниці та ін.

Тема 2. ГОСПОДАРСЬКІ ВІДНОСИНИ. УЧАСНИКИ ВІДНОСИН У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Господарські відносини – це сукупність відносин, які складаються у процесі господарської діяльності між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємцями, споживачами.

Господарські відносини згідно з ч. 4 ст. 3 ГКУ поділяються на три види:

- господарсько-виробничі;
- організаційно-господарські;
- внутрішньогосподарські .

На основі ч. 5 ст. 3 ГКУ господарсько-виробничими є майнові та інші відносини, що формуються між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності. Ці відносини складаються при здійсненні господарської діяльності щодо виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг. Господарсько-виробничі відносини можуть бути як майновими, так і немайновими, при цьому майнові відносини є переважними. Господарсько-виробничі – це відносини горизонтального типу, всі учасники яких – рівноправні, не підпорядковані один одному. Такі відносини є визначальними в сфері господарської діяльності.

У ч. 6. ст. 3 ГКУ визначено організаційно-господарські відносини, що виникають між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю. Відмінною рисою цих відносин є те, що вони виникають між нерівноправними суб'єктами, один з яких (суб'єкт організаційно-господарських повноважень) наділений владними повноваженнями стосовно іншого (суб'єкта господарювання). Зокрема, такі відносини виникають при здійсненні компетентними державними органами функцій контролю за діяльністю суб'єктів господарювання. Це відносини вертикального типу, які складаються в сфері управління, де учасники нерівноправні.

У ч. 7 ст. 3 ГКУ визначено внутрішньогосподарські відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання й між суб'єктом господарювання і його структурними підрозділами. Оскільки існують внутрішньогосподарські відносини, то можна виділити й міжгосподарські відносини, які виникають у процесі господарської діяльності між юридично самостійними суб'єктами господарювання.

Відповідно до ст. 2 ГКУ "учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші

організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання або здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності."

Основними учасниками господарських відносин є суб'єкти господарювання – господарські організації, фізичні особи – суб'єкти підприємництва, відособлені й структурні підрозділи, що утворені господарськими організаціями для здійснення господарської діяльності.

Важливими учасниками господарських відносин є споживачі, яким адресовано товари (роботи, послуги), що виготовлені (реалізовані, виконані, надані) при здійсненні господарської діяльності. Споживачі визначені в Законі України "Про захист прав споживачів" у редакції від 15.12.93 р. як громадяни, що одержують, замовляють, використовують або мають намір придбати або замовити товари (роботи, послуги) для власних побутових потреб.

Учасниками господарських відносин також є органи державної влади і органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією. Згідно зі ст. 1 Закону України „Про захист економічної конкуренції” від 11.01.2001 р. органи влади – це міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим й органи виконавчої влади Автономної Республіки Крим, державні органи, що здійснюють регулювання діяльності суб'єктів природних монополій, ринку цінних паперів, державні органи приватизації, Національна рада України з питань телебачення й радіомовлення, місцеві органи виконавчої влади. Органи місцевого самоврядування визначено в Законі України „Про місцеве самоврядування в Україні” від 21.05.97 р.

Однією з категорій учасників відносин у сфері господарювання є засновники суб'єктів господарювання (фізичні особи, суспільні та інші організації), а також особи, що використовують відносно суб'єктів господарювання організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності. Це можуть бути, наприклад, органи державної влади, у сферу управління яких входять унітарні підприємства (ст. 73 ГКУ).

Обов'язковою юридичною відзнакою суб'єктів господарювання, а також органів державної влади й місцевого самоврядування як учасників господарських відносин є наявність у них господарської компетенції (правосуб'єктності), тобто сукупності прав та обов'язків, що встановлюються законом і набуваються у господарських відносинах.

Тема 3. ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У ч. 1 ст. 55 ГКУ наведено узагальнене поняття суб'єкта господарювання:

"Суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно й несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством".

У ч. 2 цієї ж статті визначено види суб'єктів господарювання.

Перший вид – це господарські організації. Ними є юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні й інші підприємства, створені відповідно до ГКУ, а також інші юридичні особи, що здійснюють господарську діяльність і зареєстровані у встановленому законом порядку.

Другий вид – фізичні особи, що здійснюють господарську діяльність без утворення юридичної особи і зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Третій вид – відокремлені підрозділи й структурні одиниці господарських організацій, які їх утворили для здійснення господарської діяльності. Серед них – філії й представництва господарських організацій. Філія – це відокремлений підрозділ юридичної особи, що розташовується поза місцем її знаходження та здійснює всі або частину її функцій. Представництво – це відокремлений підрозділ юридичної особи, що розташовується поза місцем її знаходження і здійснює захист і репрезентацію інтересів юридичної особи.

Правами, на підставі яких суб'єкти господарювання реалізують свою господарську компетенцію, є: право власності, господарського ведення, оперативного управління і оперативно-господарського використання майна. Ці права врегульовано в ст. 134, 136, 137, 138 ГКУ.

Утворення суб'єкта господарювання згідно зі ст. 56 ГКУ може відбутися за рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством, – за рішенням інших органів, організацій і громадян шляхом заснування нового або реорганізації (злиття, приєднання, виділення, розподілу, перетворення) діючого суб'єкта господарювання з дотриманням вимог законодавства. Також у ч. 2 ст. 56 передбачається специфічний випадок утворення суб'єкта господарювання шляхом примусового розподілу (виділення) суб'єкта господарювання за розпорядженням антимонопольних

органів.

Примусовий розподіл суб'єкта господарювання передбачено як санкцію в Законі України „Про захист економічної конкуренції” від 11.01.2001р. Згідно зі ст. 53 цього Закону, якщо суб'єкт господарювання зловживає монополюючим (домінуючим) положенням на ринку, органи Антимонопольного комітету України мають право ухвалити рішення щодо примусового розподілу суб'єкта господарювання, що займає монополююче положення. Примусовий розподіл не застосовується у випадках неможливості організаційного або територіального відділення підприємств, структурних підрозділів або структурних одиниць; наявності тісного технологічного зв'язку підприємств, структурних підрозділів або структурних одиниць.

Утворення й діяльність юридичних осіб-суб'єктів господарювання будь-якої організаційно-правової форми неможливі без установчих документів, що визначено ст. 57 ГКУ. Установчі документи – це документи, необхідні для регулювання порядку, умов погодженої діяльності засновників, а також визначення правового статусу створюваного суб'єкта господарювання – юридичної особи.

Для створення суб'єкта господарювання – юридичної особи – його учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово й підписуються всіма учасниками, якщо законом не встановлено інший порядок затвердження.

Установчим документом суб'єкта господарювання є рішення про його утворення або установчий договір, а у випадках, передбачених законом, – устав суб'єкта господарювання.

Для одних суб'єктів господарювання єдиним установчим документом є устав (наприклад, для приватного підприємства, акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю й товариства з додатковою відповідальністю), для інших – достатньо одного установчого договору (наприклад, повним і командитним господарським товариствам).

Згідно з ч. 2 ст. 57 в установчих документах має бути зазначено найменування й місцезнаходження суб'єкта господарювання, мету й предмет господарської діяльності, склад і компетенцію його органів управління, порядок прийняття ними рішень, формування майна, розподілу прибутків і збитків, а також умови його реорганізації й ліквідації.

Детальний зміст установчих документів може бути визначено іншими законами. Так, спеціальні вимоги до установчих документів господарчих товариств викладено в ст. 4 Закону України „Про господарські товариства” від 19.11.91 р.

Установчий договір використовується тоді, коли діяльність двох

або більше фізичних і (або) юридичних осіб спрямована на спеціальну мету – створення нової юридичної особи – суб'єкта господарювання. Договір служить для визначення порядку і умов погодженої діяльності засновників, це засіб організації суб'єктами своєї господарської діяльності за допомогою угоди про узгоджені й взаємні дії у сфері управління і майновій сфері. Особливість установчого договору полягає в тому, що його регулятивні можливості проявляються як у процесі формування суб'єкта господарювання – юридичної особи (до його державної реєстрації), так і після набуття ним статусу суб'єкта права в процесі його функціонування.

Статут суб'єкта господарювання інформує контрагентів та інших осіб, що вступають у відносини з цим суб'єктом, про коло його діяльності, права, обов'язки і відповідальність. Роль статуту не обмежується інформаційною функцією, оскільки він, насамперед, призначений для формування й регулювання діяльності суб'єкта господарювання.

Відповідно до чинного законодавства необхідною умовою здійснення всіх видів господарської (підприємницької) діяльності є державна реєстрація суб'єктів господарювання, що регулюється ст. 58 ГКУ, а також Законом України „Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців” від 15.05.2003 р. й Положенням про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності від 25.05.98р.

Державна реєстрація суб'єктів господарювання проводиться у виконавчому комітеті міської, районної рад або в районній державній адміністрації за місцем знаходження суб'єкта або за місцем його проживання, якщо інше не передбачено законом.

Для державної реєстрації згідно з ч. 3 ст. 58 ГКУ подаються такі документи:

- рішення власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу у випадках, передбачених законом;
- установчі документи, передбачені законом для відповідного типу юридичної особи;
- рішення Антимонопольного комітету України про згоду на утворення, реорганізацію (злиття, приєднання) суб'єктів господарювання у випадках, передбачених законом;
- документ або документи, що засвідчують внесок засновником (засновниками) коштів в статутний фонд суб'єкта господарювання в розмірі, встановленому законом;
- реєстраційна картка встановленого зразка;
- документ, що засвідчує внесок коштів за державну реєстрацію.

При створенні акціонерних товариств має бути також подано звіт

про результати підписки на акції, затверджений Державною комісією щодо цінних паперів і фондового ринку.

Громадяни, що мають намір здійснювати підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, подають реєстраційну картку встановленого зразка, що одночасно є заявою про державну реєстрацію, копію довідки про присвоєння ідентифікаційного номера громадянину й документ, що засвідчує внесення плати за державну реєстрацію.

За подання до органів державної реєстрації недостовірних документів власник (засновник) або уповноважений ним орган несе відповідальність.

За наявності всіх документів, зазначених у ч. 3 ст. 58, орган державної реєстрації зобов'язаний протягом не більше десяти днів з дня їх знаходження внести дані реєстраційної картки до Реєстру суб'єктів підприємницької діяльності й видати свідоцтво встановленого зразка про державну реєстрацію з проставленим ідентифікаційним кодом юридичної особи, що надається органу державної реєстрації органом державної статистики, або з ідентифікаційним номером фізичної особи-підприємця.

Для того, щоб одержати дозвіл на виготовлення печаток і штампів, суб'єкт підприємницької діяльності подає відповідному органу внутрішніх справ копію свідоцтва про державну реєстрацію, два екземпляри зображення відбитків печаток і штампів, а також документ, що підтверджує внесення плати за видачу дозволу на виготовлення печаток і штампів. Протягом п'яти робочих днів з дня одержання документів орган внутрішніх справ зобов'язаний видати дозвіл на виготовлення печаток і штампів або письмову відмову з викладенням причин, які передбачені законодавством України.

На печатках і штампах має бути вказано ідентифікаційний код суб'єкта господарювання – юридичної особи або ідентифікаційний номер фізичної особи.

Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта господарювання й копія документа, що підтверджує взяття його на облік у державному податковому органі, є підставою для відкриття рахунків у будь-яких банках України і інших держав за вибором суб'єкта підприємницької діяльності та за згодою цих банків у порядку, встановленому Національним банком України.

Відомості про державну реєстрацію суб'єкта господарської діяльності, внесення змін до них підлягають опублікуванню реєстраційним органом у спеціальному додатку до газети "Урядовий кур'єр" та (або) офіційному друкованому виданні органу державної влади або органу місцевого самоврядування за місцезнаходженням

суб'єкта господарювання протягом десяти днів з моменту проведення державної реєстрації суб'єкта господарювання.

При порушенні встановленого законом порядку реєстрації суб'єкта господарювання або подання ним недостовірних або невідповідних до вимог законодавства документів йому може бути відмовлено у державній реєстрації. На яких-небудь інших підставах відмова у реєстрації не допускається.

Для захисту своїх прав згідно з п.12 ст. 58 ГКУ суб'єкт господарювання має право оскаржити в судовому порядку відмову в державній реєстрації. Засобами захисту прав суб'єкта господарювання є визнання в судовому порядку недійсним рішення органу державної реєстрації про відмову в реєстрації. При цьому господарський суд не тільки визнає відмову в державній реєстрації недійсною, але й примушує відповідний державний орган виконати таку реєстрацію.

Також в п. 14 ст. 58 передбачено перереєстрацію суб'єкта господарювання при змінюванні форми власності, на якій засновано цей суб'єкт, або організаційної форми господарювання, або найменування суб'єкта господарювання. В інших випадках перереєстрація суб'єкта господарювання не потрібна.

Відповідно до Положення про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності від 25.05.98 р. у місячний термін з моменту настання зазначених змінювань суб'єкт підприємництва зобов'язаний подати документи для перереєстрації з підтвердженням опублікування інформації про зміни в друкованих засобах масової інформації. Перереєстрація суб'єкта підприємницької діяльності проводиться в порядку, встановленому законом про державну реєстрацію.

Орган державної реєстрації зобов'язаний протягом п'яти робочих днів з дня перереєстрації суб'єкта підприємницької діяльності направити до органів державної статистики й державної податкової служби копії реєстраційної картки з внесеними змінами, а в органи Пенсійного фонду й Фонду соціального страхування – інформаційне повідомлення. У випадку перереєстрації суб'єкта підприємницької діяльності як правонаступника підприємства, приватизованого як цілісний майновий комплекс, слід подати документ, що засвідчує право власності на зазначений об'єкт. У випадку перереєстрації оригінали раніше виданого свідоцтва про державну реєстрацію й установчих документів повертаються до органу державної реєстрації.

Відокремлені підрозділи суб'єкта господарювання, тобто філії, відділення, представництва не підлягають державній реєстрації.

Згідно з п.17 ст. 58 ГКУ суб'єкт господарювання зобов'язаний повідомити про створення й ліквідацію зазначених підрозділів за

місцем своєї державної реєстрації шляхом внесення додаткових відомостей у реєстраційну картку.

Припинення діяльності суб'єкта господарювання згідно зі ст. 59 ГКУ може відбутися добровільно, тобто за власною ініціативою суб'єкта господарювання, а також у примусовому порядку на підставі рішення суду у випадках, передбачених законодавством України.

Перелік підстав про можливе припинення діяльності суб'єкта господарювання в добровільному порядку не передбачено законодавством. Примусове ж припинення його діяльності можливе лише на підставах, зазначених у законодавстві, а саме: недійсність установчих документів або їх протиріччя законодавству; здійснення діяльності, що суперечить закону або установчим документам; визнання суб'єкта господарювання банкрутом; неповідомлення органу державної реєстрації про зміну юридичної адреси, форми власності, організаційно-правової форми, а також найменування суб'єкта господарювання; неподання документів бухгалтерської звітності до державного податкового органу протягом одного року; визнання суб'єкта господарювання банкрутом у встановленому законом порядку.

За формами припинення діяльності суб'єктів підприємництва – юридичних осіб поділяється на реорганізацію й ліквідацію.

При реорганізації діє універсальне спадкування права, тобто всі права і обов'язки суб'єкта (суб'єктів) господарювання, що реорганізується, переходять до одного або декількох інших суб'єктів.

При ліквідації припиняються права і обов'язки суб'єкта господарювання без спадкоємства права, тобто без переходу прав та обов'язків до інших суб'єктів.

Реорганізація суб'єктів господарювання можлива у декількох різновидах: злиття, приєднання, розподіл, перетворення.

Правовим наслідком скасування державної реєстрації є позбавлення суб'єкта господарювання статусу юридичної особи й виключення його з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України.

Суб'єкти господарювання – юридичні особи – можуть мати різні організаційно-правові форми. Основні суб'єкти господарювання:

- підприємства всіх форм власності і їх структурні підрозділи;
- об'єднання підприємств;
- господарчі товариства.

Підприємство – це основна організаційна одиниця народного господарства України. В ч.1 ст. 62 ГКУ наведено визначення підприємства: „Підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом

місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому Господарським кодексом та іншими законами”.

Підприємства можуть здійснювати два види господарської діяльності – підприємницьку й некомерційну. Основним установчим документом підприємства є статут.

Оскільки підприємство має статус юридичної особи, йому властиві всі її ознаки й на нього поширюються загальні правила щодо юридичних осіб, які закріплено в законодавстві України. Однією з ознак підприємства як юридичної особи є наявність відокремленого майна, що значиться на самостійному балансі.

Рахунок в установі банку відкривається підприємству відповідно до Інструкції № 3 „Про порядок відкриття та використання рахунків у національній і іноземній валюті”, затвердженої Постановою № 527 Правління Національного банку України від 18.12.98 р.

Згідно з ч. 1 ст. 63 ГКУ підприємства залежно від форм власності поділяються на такі види :

- приватне, що діє на основі приватної власності громадян або юридичної особи;
- підприємство на основі колективної власності;
- комунальне на основі комунальної власності територіальної громади;
- державне на основі державної власності;
- підприємство, засноване на змішаній формі власності.

В Україні можуть діяти також інші види підприємств, передбачені законом.

Виділяють також підприємства з іноземними інвестиціями. Це підприємства, в статутному фонді яких іноземна інвестиція становить не менше десяти відсотків. Якщо в статутному фонді підприємства іноземна інвестиція становить сто відсотків, то таке підприємство визначається як іноземне.

Також за способами утворення й формування статутного фонду підприємства класифікують на два види: унітарні й корпоративні.

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для цього майно; формує статутний фонд, не розділений на частки (паї); затверджує статут; розподіляє доходи (безпосередньо або через призначеного ним керівника). Унітарними є державні та комунальні підприємства, релігійні організації.

Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на

основі об'єднання майна та (або) підприємницької або трудової діяльності засновників, їхнього спільного управління справами, а також на основі корпоративних прав, участі засновників у розподілі доходів і ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства та підприємства, створені у формі господарчого товариства.

Залежно від кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік підприємства можуть бути малими, середніми або великими.

Малими (незалежно від форм власності) вважаються підприємства, у яких середньооблікова кількість працюючих за звітний рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а валовий дохід від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної п'ятистам тисячам євро за середньорічним курсом Національного банку України відносно гривні.

Великими вважаються підприємства, в яких середньооблікова кількість працюючих за звітний рік перевищує тисячу осіб, а валовий дохід перевищує суму, еквівалентну п'яти мільйонам євро за середньорічним курсом Національного банку України відносно гривні.

Всі інші підприємства визнаються середніми.

Здійснення підприємницької діяльності її суб'єктами – підприємствами викликає потребу в безпосередній взаємодії з іншими юридичними особами з метою колективного використання виробничого, науково-технічного, інформаційного й фінансового потенціалу кожного з них для досягнення більшої ефективності. Це зумовило створення великої кількості різних видів об'єднань підприємств. У ст. 70, а також ст. 118 - 127 ГКУ визначається правовий статус об'єднань підприємств. У ч.1 ст. 118 ГКУ наведено їх поняття: „Об'єднанням підприємств є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних і соціальних завдань”.

Об'єднання підприємств формуються або на добровільній основі, або за рішенням органів, які мають право їх створювати, без зазначення строку їхньої дії (наприклад концерн) або на певний строк до досягнення поставленої мети (наприклад консорціум). Об'єднання підприємств є юридичною особою, власником переданого засновниками та придбаного самим об'єднанням майна. Воно самостійно розпоряджається отриманим прибутком, здійснює від свого імені будь-яку діяльність, не заборонену законодавством, несе відповідальність за виконання своїх обов'язків.

Залежно від порядку утворення об'єднання підприємств

поділяються на господарські та державні або комунальні господарські об'єднання.

Господарське об'єднання – це об'єднання, створене добровільно з ініціативи підприємств на основі установчого договору або статуту.

Державне (комунальне) господарське об'єднання – це об'єднання, утворене державними (комунальними) підприємствами за рішенням Кабінету Міністрів України або, у визначених законом випадках, рішенням міністерств, а також інших органів, у сферу управління яких входять підприємства, що об'єднуються, або за рішенням компетентних органів місцевого самоврядування.

У ст. 120 ГКУ визначено організаційно-правові форми об'єднань підприємств: асоціації, корпорації, консорціуми й концерни. Можуть бути й інші об'єднання, передбачені законом, наприклад, промислово-фінансові групи (ПФГ), холдинги.

Асоціація – це договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або декількох виробничих і управлінських функцій, розвитку спеціалізації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових і матеріальних ресурсів для задоволення господарських потреб учасників асоціації. Асоціація не має права втручатися в господарську діяльність підприємств – учасників асоціації.

Корпорація – також договірне об'єднання, створене на основі взаємодії виробничих, комерційних, наукових інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням органам управління корпорації повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників.

Консорціум – це тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної загальної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів та ін.). Консорціум використовує кошти і ресурси, якими його наділяють учасники, на фінансування й реалізацію тієї або іншої програми. При досягненні поставленої при створенні консорціуму мети його діяльність припиняється або він перетворюється в інший вид об'єднання.

Концерн – це статутне об'єднання підприємств й інших організацій на основі їхньої фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання з централізацією функцій науково-технічного й виробничого розвитку, а також інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Відмінність концерну від інших видів господарських об'єднань (особливо від асоціації) – у високому ступені централізації й глибині зв'язку між учасниками. В

установчих документах концерну його учасникам забороняється брати участь одночасно в інших концернах, однак вони мають право бути членами різних асоціацій.

Корпорація та концерн є переважними організаційно-правовими формами, в які об'єднуються державні й комунальні господарські підприємства.

Важливе місце серед суб'єктів господарювання в Україні займають господарські товариства. Їхня діяльність регулюється Господарським і Цивільним кодексами України й Законом України „Про господарські товариства” від 19.11.91 р.

Відповідно до законодавства господарськими товариствами вважаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, що створені юридичними та (або) фізичними особами шляхом об'єднання їхнього майна та за їх участю в підприємницькій діяльності суспільства з метою одержання прибутку.

Засновниками й учасниками господарського товариства можуть бути фізичні і юридичні особи, включаючи й іноземних суб'єктів права, крім випадків, установлених законодавством. Так, наприклад, відповідно до Закону України "Про боротьбу з корупцією" військовослужбовці, а також всі категорії державних службовців не можуть бути учасниками й засновниками господарських товариств.

До господарських товариств відносяться: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

Акціонерне товариство (АТ) – це господарське товариство, статутний капітал якого розподілено на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості.

Акціонерне товариство самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями своїм майном. Акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства та несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю суспільства, у межах вартості належних їм акцій. Акціонерне товариство є формою об'єднання підприємців та їхніх капіталів для одержання прибутку.

Акціонерні товариства можуть бути відкритого або закритого типу.

Відкриті акціонерні товариства (ВАТ) – це товариства, в яких вільно розповсюджуються акції шляхом вільної передплати на них, купівлі - продажу на біржах, вільного відчуження акціонерами акцій, що належать їм. Особливістю ВАТ є складний і тривалий процес їх утворення, пов'язаний з необхідністю розповсюдження акцій шляхом відкритої підписки серед невизначеного кола осіб.

Закриті акціонерні товариства (ЗАТ) – це товариства, в яких акції розподіляються між засновниками або серед заздальгідь визначеного

кола осіб і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купівлі й продажу на біржі. Акціонери закритого суспільства мають переважне право на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства.

Товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) є однією з найпоширеніших організаційно-правових форм підприємницької діяльності. ТОВ має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, несе відповідальність за свої зобов'язання тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої внески, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю суспільства, тільки в межах своїх внесків.

Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний фонд якого поділений на частки, розміри яких визначаються установчими документами. Товариство несе відповідальність за свої зобов'язання власним майном, а у випадку його недостатності учасники товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами розмірі, однаково кратному внеску кожного з учасників.

Повне товариство – це вид господарчого товариства, учасники якого самі визначають розмір і порядок формування майна й фіксують це в установчому договорі. Органи управління в такому товаристві відсутні, тому що справами управляють самі учасники. Вони також несуть субсидіарну солідарну відповідальність за зобов'язання товариства всім своїм майном, на яке може бути накладено стягнення. Це означає, що кожний учасник несе відповідальність всім своїм майном незалежно від його внеску у товариство й від часток інших учасників.

Командитним є господарське товариство, в якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність всім своїм майном, на яке за законом може бути накладено стягнення. Такі учасники є повними учасниками товариства. Інші учасники товариства присутні в діяльності суспільства лише своїми внесками, вони є вкладниками.

Тема 4. ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ВИД ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відповідно до ст. 42 ГКУ: "підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктом господарювання (підприємцем) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання

прибутку”.

Згідно з цим можна виділити основні ознаки підприємницької діяльності:

- ініціативність і самостійність;
- творчий і інноваційний характер;
- систематичність – регулярність, професійність;
- ризик;
- цільова спрямованість на одержання прибутку;
- самостійна юридична відповідальність;
- соціальна відповідальність.

Підприємницька діяльність в Україні здійснюється за певними принципами, а саме:

- вільний вибір видів підприємницької діяльності;
- самостійне формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів виробленої продукції, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших ресурсів, використання яких не обмежено законом, установлення цін на продукцію й інші послуги;

- вільний найм підприємцем працівників;
- власний комерційний розрахунок;
- вільне розпорядження прибутком, що залишився у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;

- самостійне здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання валютного прибутку на власний погляд.

В ст. 43 ГКУ передбачено свободу підприємницької діяльності. Це означає, що підприємці мають право самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, не заборонену законом. Однак це право має обмеження, пов'язані з тим, що існують види господарської діяльності, які підлягають ліцензуванню. Перелік таких видів діяльності визначено у Законі України „Про ліцензування певних видів господарської діяльності” від 01.06.2001 р.

Також існує обмеження підприємницької діяльності для певних суб'єктів – органів державної влади й місцевого самоврядування.

Декрет Кабінету Міністрів України від 31.12.92 р. забороняє безпосередньо займатися підприємницькою діяльністю керівникам, заступникам керівників державних підприємств, установ, організацій, їхніх структурних підрозділів, а також посадовим особам державних органів та органів місцевого самоврядування.

Особливості здійснення окремих видів підприємництва встановлено спеціальними законами. Так, особливості здійснення аудиторської діяльності обумовлює Закон України „Про аудиторську

діяльність” від 22.04.93 р., особливості зовнішньоекономічної діяльності встановлено Законом України „Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16.04.91 р.

Підприємництво в Україні здійснюється в будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця. Організаційно-правова форма – це форма юридичної особи, що є суб'єктом підприємницької діяльності, саме вона характеризує специфіку створення суб'єкта, майновий статус, його права і права засновників (учасників) на майно, а також особливості їхньої відповідальності за зобов'язання суб'єкта.

Порядок створення, функціонування й припинення діяльності суб'єктів підприємництва передбачено ст. 56 - 59 ГКУ. Особливості створення окремих організаційних форм, таких, наприклад, як господарські товариства, врегульовано в ст. 82, 83.

Підстави припинення підприємницької діяльності передбачено в ст. 51 ГКУ. Відповідно до цієї статті підприємницька діяльність припиняється в таких випадках:

- за власною ініціативою підприємця;
- після закінчення терміну дії ліцензії;
- у разі припинення діяльності підприємця;
- на підставі рішення суду у випадках, передбачених законодавством.

Відповідно до ст. 49 ГКУ суб'єкти підприємництва зобов'язані не завдавати шкоди навколишньому природному середовищу; забезпечувати безпеку виробництва, виконання санітарно-гігієнічних норм і вимог щодо захисту здоров'я працівників підприємства, споживачів продукції та населення.

За заподіяну шкоду й збитки підприємець несе юридичну відповідальність, яка передбачена за порушення договірних зобов'язань, кредитно-розрахункової й податкової дисциплін, вимог до якості продукції і інших правил здійснення господарської діяльності.

Тема 5. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ ТА ЗАХИСТ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Право власності в Україні охороняється Конституцією України, Господарським кодексом України, Цивільним кодексом України, Законом України „Про власність”.

Згідно зі ст. 42 Конституції України кожний має право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю.

Відповідно до ст. 316 Цивільного кодексу України право власності

– це право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за власною волею, незалежно від волі інших осіб.

У ст. 2 Закону України „Про власність” від 07.02.91 р. право власності визначено як урегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном.

Згідно зі ст. 134 ГКУ право власності – основне речове право в сфері господарювання. Суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права власності на свій погляд, одноособово або разом з іншими суб'єктами володіє, користується й розпоряджається майном, що належить йому (їм), у тому числі має право передавати майно іншим суб'єктам для використання його на правах власності, господарського ведення, оперативного управління або на основі інших форм правового режиму майна, передбачених господарським законодавством.

Зміст права власності становлять три правочини: володіння, користування та розпорядження власника своїм майном.

У господарській діяльності існують різні форми власності, але всі вони по суті є різновидами двох форм власності – приватної й суспільної.

Конституцією України передбачено три форми власності: приватна, колективна й державна (комунальна). Закон України "Про власність" визначає такі форми власності: державна, приватна колективна, індивідуальна, інтелектуальна, власність інших держав, юридичних осіб, спільних підприємств і міжнародних організацій.

Суб'єктами права власності в Україні (ст. 3 Закон України "Про власність") є народ України, громадяни, юридичні особи, держава, а також інші держави і їхні юридичні особи, спільні підприємства, міжнародні організації, громадяни інших держав та особи без громадянства (апатриди). Майно може належати на праві загальної (часткової й спільної) власності громадянам, юридичним особам і державі. Допускається об'єднання майна, яке є власністю громадян, юридичних осіб і держави, й створення на цій основі змішаних форм власності, у тому числі власності спільних підприємств за участю юридичних осіб і громадян інших держав.

Об'єктом права власності в межах господарського права є майно, яким визнається згідно зі ст. 139 ГКУ сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), що мають вартісне визначення, виробляються або використовуються суб'єктами господарювання й відображаються в їхньому балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

Залежно від економічної форми, яку майно здобуває у процесі

здійснення господарської діяльності, майнові цінності відносять до основних фондів, оборотних засобів, коштів і товарів.

Основні фонди поділяються на виробничі й невиробничі. Основні виробничі фонди – це засоби праці, тобто товарно-матеріальні цінності, які використовуються в процесі праці протягом декількох виробничих циклів, зберігаючи при цьому натуральну форму. Вони поступово, частинами переносять свою вартість на виготовлену продукцію.

Основні невиробничі фонди становлять засоби, що належать суб'єктам господарювання, але не використовуються у виробничій діяльності: житлові будинки, санаторії, будинки відпочинку, пансіонати, лікувальні установи, дитячі садки, клуби та ін.

Оборотні засоби залежно від функціонального призначення поділяють на оборотні виробничі і оборотні невиробничі. До оборотних виробничих засобів відносять предмети, які повністю споживаються в кожному виробничому циклі, змінюючи або втрачаючи при цьому натурально-речовинну форму. Це, наприклад, сировина, матеріали, напівфабрикати, паливо, які повністю переносять свою вартість на виготовлену продукцію.

Коштами в складі майна є національна і іноземна валюта, призначена для здійснення господарської діяльності.

Товаром вважається продукція (товарні запаси), виконані роботи й послуги. Під товаром розуміють усе, що може бути об'єктом торговельних угод. А відповідно до п. 1.6 ст. 1 Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств” від 22.05.97 р. “товари – це матеріальні й нематеріальні активи, а також цінні папери й директиви, використовувані в будь-яких операціях, крім операцій щодо їхнього випуску (емісії) та погашення”.

Цінні папери є особливим видом майна, самі по собі вони не мають матеріальної цінності, а втілюють у собі права на кошти, товари, послуги. Вони служать засобом платежу, а також можуть бути використані як застава для забезпечення платежів і кредитів.

Майнові права суб'єктів господарювання охороняються законом. Майнові гарантії прав суб'єктів господарювання полягають у тому, що держава шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів, створення спеціальних структур гарантує недоторканність майна й забезпечує захист права власності.

Вилучення державою у суб'єкта господарювання його майна допускається тільки у випадках, передбачених законодавством України. Згідно зі ст. 41 Конституції України "ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

Право приватної власності є непорушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосовано лише як виняток за мотивів суспільної необхідності, на підставі і у порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом".

Способи захисту прав суб'єктів господарювання, у тому числі майнових, передбачено в ст. 20 ГКУ.

Відповідно до цієї статті права й законні інтереси суб'єктів господарювання захищаються шляхом:

- визнання наявності або відсутності прав;
- визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, порушують права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом;
- відновлення становища, яке існувало до порушення прав і законних інтересів суб'єктів господарювання;
- припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення;
- присудження до виконання обов'язків в натурі;
- відшкодування збитків;
- застосування штрафних, оперативно-господарських та адміністративно-господарських санкцій;
- установа, зміни та припинення господарських правовідносин;
- застосування інших способів, передбачених законом.

Порядок захисту прав суб'єктів господарювання встановлюється Господарським кодексом України, Господарсько-процесуальним кодексом, Законом України „Про захист прав споживачів” та іншими законами України.

Тема 6. ВИКОРИСТАННЯ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Право інтелектуальної власності є сукупністю правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері інтелектуальної діяльності й інтелектуальної власності.

Відносини, пов'язані з використанням у господарській діяльності об'єктів права інтелектуальної власності та з охороною прав на них, регулюються ГКУ (ст.154 - 158), Цивільним кодексом України (книга 4), Законами України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, „Про охорону прав на промислові зразки”, „Про охорону прав на знаки для товарів і послуг”, „Про племінне тваринництво”, „Про охорону прав на сорти рослин”. Ці закони були прийняті у грудні 1993 р.

Згідно зі ст.155 ГКУ об'єктами права інтелектуальної власності у сфері господарювання визнаються:

- винаходи та корисні моделі;
- промислові зразки;
- сорти рослин і породи тварин;
- торговельні марки (знаки для товарів і послуг);
- комерційне (фірмове) найменування;
- географічне позначення;
- комерційна таємниця;
- комп'ютерні програми;
- інші об'єкти, передбачені законом.

Право інтелектуальної власності за об'єктним складом поділяється на два основних види:

- 1) авторське право й суміжні права;
- 2) право промислової власності (патентне право).

Право на об'єкт промислової власності обов'язково має бути засвідченим спеціальним правоохоронним документом – патентом або свідоцтвом.

Патентом, згідно з законодавством, засвідчується право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель і промисловий зразок. Отже, саме ці об'єкти є об'єктами патентного права у межах права промислової власності.

Право на торговельну марку підтверджується свідоцтвом. Свідоцтво надає право його власнику забороняти іншим особам використовувати зареєстровану торговельну марку без його дозволу.

Суб'єкт господарювання – юридична особа або громадянин-підприємець – може мати комерційне найменування. Відомості про комерційне найменування суб'єкта господарювання вносяться за його поданням до реєстрів, порядок ведення яких встановлюється законом, і з цього моменту підлягають правовій охороні.

Право на використання географічного позначення мають лише суб'єкти господарювання, які виробляють товари (надають послуги), щодо яких здійснено державну реєстрацію відповідного географічного позначення.

Правочинність суб'єктів господарювання щодо комерційної

таємниці визначена тим, що суб'єкт господарювання, який володіє технічною, організаційною або іншою комерційною інформацією, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам і недоступна для інших осіб на законних підставах, а власник інформації вживає належних заходів щодо охорони її конфіденційності.

Свідоцтва та патенти, які засвідчують право інтелектуальної власності на відповідні об'єкти, видаються Департаментом інтелектуальної власності в Україні, що знаходиться у Києві.

Тема 7. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА

Згідно з ч. 3 ст. 104 Цивільного кодексу України порядок припинення діяльності юридичної особи в процесі відновлення її платоспроможності або банкрутства встановлюється законом.

Законодавче визначення поняття банкрутства наведено в Господарському кодексі України та в Законі України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" від 30.06.1999 р. (нова редакція Закону України "Про банкрутство" від 14.05.1992 р.).

Зазначені нормативні акти встановлюють умови та порядок відновлення платоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності – боржника або визнання його банкрутом і застосування ліквідаційної процедури, повного або часткового задоволення вимог кредиторів.

Відповідно до ч. 2 ст. 209 ГКУ банкрутством вважається нездатність боржника відновити свою платоспроможність і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше ніж через застосування визначеної судом ліквідаційної процедури.

Згідно з ч. 1 ст. 209 ГКУ суб'єкт підприємництва (боржник) визнається неспроможним у разі нездатності після настання встановленого строку виконати свої грошові зобов'язання перед іншими особами, територіальною громадою або державою інакше ніж шляхом відновлення його платоспроможності.

До числа суб'єктів банкрутства віднесені як юридичні, так і фізичні особи, а головною ознакою суб'єкта банкрутства визначено неспроможність здійснення ним підприємницької діяльності.

Справи про банкрутство розглядаються лише спеціалізованими судовими структурами України – місцевими господарськими судами за місцезнаходженням боржника.

Юридичним аспектом, який є необхідною складовою при визначенні банкрутства, є визнання господарським судом факту неспроможності боржника.

Необхідною й достатньою формальною підставою для порушення справи про банкрутство є заява кредитора про незадоволення боржником безспірних вимог кредитора (кредиторів) протягом трьох місяців після настання встановленого строку сплати, яка сукупно становить не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати.

Не можуть бути визнані банкрутами відокремлені підрозділи юридичної особи (філії, представництва, відділення), сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, а також іноземні юридичні особи та міжнародні організації з постійним місцезнаходженням поза межами України.

Не можуть бути суб'єктами банкрутства казенні підприємства, а також такі, що є суб'єктами права комунальної власності.

Відповідно до ст. 211 ГКУ засновники (учасники) суб'єкта підприємництва, власник майна, органи державної влади і органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, у межах своїх повноважень зобов'язані вживати своєчасних заходів щодо запобігання банкрутства.

До досудових процедур вирішення проблеми неспроможності Закон відносить, зокрема, досудову санацію.

Санація – це система заходів, що здійснюються під час проведення справи про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського стану боржника, а також на задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та змінювання організаційно-правової та виробничої структури боржника.

Досудова санація державних підприємств здійснюється за рахунок бюджетних коштів, обсяг яких установлюється законом про Державний бюджет України. Умови проведення досудової санації державних підприємств за рахунок інших джерел фінансування узгоджується з органом, наділеним господарською компетенцією щодо боржника, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

До судових процедур визнання банкрутства, які застосовуються до боржника, Закон відносить розпорядження його майном, мирову угоду, санацію (відновлення платоспроможності) боржника, ліквідацію банкрута.

Проведення справ про банкрутство регламентується Господарським процесуальним кодексом України, Законом, ГКУ та іншими законодавчими актами України. Проведення справ про

банкрутство складається з таких стадій: подання заяви щодо порушення справи про банкрутство (ст. 7 Закону), порушення справи про банкрутство (ст. 11 Закону), забезпечення вимог кредиторів і мораторій на задоволення вимог кредиторів (ст. 12 Закону), виявлення кредиторів та осіб, які висловлять бажання взяти участь у санації боржника (ст. 14 Закону), проведення зборів кредиторів та утворення комітету кредиторів (ст. 16 Закону), винесення ухвали про санацію боржника, призначення керуючого санацією (ст. 17 Закону), продаж майна боржника під час процедури санації (ст.19, 20 Закону), звіт керуючого санацією (ст. 21 Закону).

Отже, провадження справи про банкрутство складається з процедур установлення фактів неплатоспроможності боржника та безперечності вимог кредитора (кредиторів), який починає цю справу, виявлення всіх можливих кредиторів і санаторів, розпорядження майном боржника, санації (коли вона можлива) або визнання боржника банкрутом. Останнім етапом є процедура задоволення вимог кредиторів за рахунок ліквідації майнових активів банкрута. Всі зазначені процедури складають цілісне і, практично, відокремлене від позовного процесу провадження, метою якого є задоволення вимог кредиторів у разі неплатоспроможності боржника. Отже, процедура банкрутства має суттєві відмінності від позовного процесу.

Господарський суд за клопотанням комітету кредиторів має право винести ухвалу про проведення санації боржника та призначення керуючого санацією. Санація вводиться на строк не більше дванадцяти місяців.

На стадії санації вирішується завдання фінансового оздоровлення боржника шляхом реалізації заходів щодо відновлення платоспроможності боржника з метою погашення заборгованості перед кредиторами.

Наслідками санації можуть бути:

- виконання плану санації та відновлення платоспроможності боржника – задоволення вимог кредиторів і припинення справи про банкрутство (відсутності ознак банкрутства);
- часткове виконання плану санації – можлива мирова угода;
- часткове виконання або невиконання плану санації – настання ліквідаційної процедури.

Державним органом з питань банкрутства в Україні є Міністерство економіки України та його обласні органи, які здійснюють державну політику щодо запобігання банкрутству. Це Міністерство відповідно до покладених на нього завдань виконує такі функції:

- проводить державну політику щодо запобігання банкрутству, а також забезпечення умов реалізації процедур відновлення

платоспроможності боржника або визнання його банкрутом стосовно підприємств та інших суб'єктів підприємницької діяльності;

- пропонує господарському суду кандидатури арбітражних керуючих осіб (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) стосовно державних підприємств, відносно яких порушено справу про банкрутство;

- здійснює ліцензування діяльності фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, які діють як арбітражні керуючі (розпорядники майна, керуючі санацією, ліквідатори);

- здійснює ведення єдиної бази даних про підприємства, відносно яких порушено справи про банкрутство, встановлює та затверджує форму подання арбітражними керуючими інформації, необхідної для ведення єдиної бази даних про підприємства, відносно яких порушено справи про банкрутство;

- утворює державну госпрозрахункову установу (агентство) з питань банкрутства.

У разі неефективності санації (фінансове оздоровлення боржника не відбулося) господарський суд ухвалює постанову про визнання боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру.

Строк ліквідаційної процедури не може перевищувати дванадцяти місяців. Господарський суд може продовжити цей строк на шість місяців, якщо інше не передбачено Законом.

Наслідки визнання боржника банкрутом (з дня прийняття господарським судом відповідної постанови та відкриття ліквідаційної процедури) визначено в ст. 23 Закону. Серед них такі:

- підприємницька діяльність банкрута завершується закінченням технологічного циклу виготовлення продукції у разі можливості її продажу;

- строк виконання всіх грошових зобов'язань банкрута та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) вважається таким, що настав;

- припиняється нарахування неустойки (штрафу, пені), відсотків та інших економічних санкцій з усіх видів заборгованості банкрута;

- відомості про фінансовий стан банкрута перестають бути конфіденційними або становити комерційну таємницю;

- укладення угод, пов'язаних із відчуженням майна банкрута або передачею його майна третім особам, допускається в порядку, передбаченому в розд. 3 Закону;

- скасовуються арешт, накладений на майно боржника, визнаного банкрутом, а також інші обмеження щодо розпоряджання майном такого боржника;

- вимоги щодо зобов'язань боржника, визнаного банкрутом, які виникли під час проведення процедур банкрутства, можуть ставитися тільки в межах ліквідаційної процедури;

- виконання зобов'язань боржника, визнаного банкрутом, здійснюється у випадках і в порядку, передбачених в розд. 3 Закону.

У ході ліквідаційної процедури можливе укладення мирової угоди – домовленості між боржником і кредитором (групою кредиторів) стосовно відстрочки та (або) розстрочки платежів або припинення зобов'язань за угодою сторін.

Мирова угода може бути укладена на будь-якій стадії справи про банкрутство. Одностороння відмова від мирової угоди не допускається (розд. 4 Закону).

Етапи ліквідаційної процедури:

- прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури та призначення ліквідатора;

- призначення господарським судом за клопотанням ліквідатора членів ліквідаційної комісії;

- здійснення ліквідатором і членами ліквідаційної комісії наданих їм повноважень;

- визначення ліквідаційної маси;

- оплата праці, винагорода, відшкодування витрат арбітражному керуючому та іншим особам, залученим до процедур банкрутства;

- оцінка арбітражним керуючим майна банкрута;

- продаж майна банкрута ліквідатором на відкритих, закритих торгах або на конкурсі (аукціоні);

- укладення договору купівлі-продажу майна банкрута між ліквідатором і покупцем;

- задоволення вимог кредиторів у порядку черговості, встановленої законодавством;

- подання ліквідатором до господарського суду звіту та ліквідаційного балансу;

- винесення господарським судом ухвали про затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу;

- повідомлення ліквідатором державного органу з питань банкрутства про завершення ліквідаційної процедури;

- винесення господарським судом ухвали про ліквідацію юридичної особи-банкрута;

- виключення юридичної особи-банкрута з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України.

У ліквідаційну масу фізичної особи включається все майно, за винятком його частини, на яку відповідно до законодавства (ст. 379

ЦПК України) не може бути звернено стягнення, щодо юридичних осіб – то враховується все майно банкрута.

Тема 8. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Згідно зі ст.1 і 2 Закону від 18.09.1991 р. "Про інвестиційну діяльність" інвестиціями є усі види майнових і матеріальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті чого створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект.

Згідно з цим законом інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій.

Суб'єктами (інвесторами і учасниками) інвестиційної діяльності можуть бути громадяни і юридичні особи України й інших держав, а також самі держави.

Інвестори – суб'єкти інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування. Інвестори можуть виступати як вкладники, кредитори, покупці, а також виконувати функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності.

Учасниками інвестиційної діяльності можуть бути громадяни і юридичні особи України, інших держав, які забезпечують реалізацію інвестицій як виконавці замовлень або на підставі доручення інвестора.

Правовою формою реалізації інвестицій можна визнати укладення інвестиційного договору. Під цим розуміється договір, однією стороною якого є інвестор, а другою – сторона, що приймає інвестиції, – реципієнт (фізична або юридична особа, як існуюча, так і та, що спеціально створена інвестором, а також держава). Договір регулює відносини передбачені законодавством України, щодо довготермінового вкладення майна, майнових прав та інших цінностей, що мають ринкову вартість (у визначеному вигляді, формі та кількості), в обраний об'єкт інвестування (реальний, фінансовий або інтелектуальний) з метою отримання прибутку і мають ризиковий характер.

Деякі інвестиційні договори підлягають державній реєстрації (наприклад інноваційні).

За характером і ступенем участі суб'єктів у інвестиційній діяльності інвестиції поділяють на такі види:

- капітальні;

- фінансові;
- реінвестиції.

Капітальні інвестиції – господарська операція, яка передбачає придбання будинків, споруд, інших об'єктів нерухомої власності, інших основних фондів і нематеріальних активів, яким властива амортизація.

Фінансова інвестиція – господарська операція, що охоплює придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та інших фінансових інструментів. Фінансові інвестиції, в свою чергу, поділяються на прямі та портфельні.

Прямі інвестиції – господарська операція щодо внесення коштів до статутного фонду юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані цією юридичною особою (іноді таку форму називають корпоративною).

Портфельні інвестиції – господарська операція, яка полягає у придбанні на фондовому ринку цінних паперів, їхніх похідних, а також фінансових активів за кошти.

Реінвестиція – господарська операція, яка передбачає здійснення капітальних або фінансових інвестицій за рахунок доходу (прибутку) від інвестиційних операцій.

Залежно від об'єктів інвестування розрізняють такі форми інвестиційної діяльності:

- інновація;
- капітальні вкладення.

Інноваційна діяльність спрямована на використання та комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок і обумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг. Правовий статус визначається Законом "Про інноваційну діяльність" від 4 липня 2002 р., гл. 34 ГКУ.

Державну реєстрацію інноваційних проектів за поданням суб'єктів інноваційної діяльності здійснює спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності, який веде Державний реєстр інноваційних проектів. Проект може фінансуватись з бюджетів різних рівнів, а також мати податкові та митні пільги.

Капітальні вкладення – інвестиції у відтворення основних фондів і на приріст матеріально-виробничих запасів.

Залежно від виду інвестиції можуть бути майнові й немайнові.

Залежно від характеру участі інвестора в інвестуванні розрізняють:

- прямі інвестиції, які здійснює безпосередньо інвестор;
- непрямі інвестиції, що здійснюються при посередництві інших осіб – інвестиційних або фінансових посередників.

До посередників можуть бути віднесені всі професійні учасники ринку фінансових послуг (Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12.08.2001 р.). Це, насамперед, суб'єкти, для яких інвестування є лише однією з форм діяльності (банки, страхові компанії, довірчі товариства, установи нагромаджуваного пенсійного забезпечення, кредитні спілки, ломбарди). Такі структури мають виконувати певні функції, але для забезпечення основних напрямків діяльності вони здійснюють інвестування визначених проектів.

Водночас інвестиційна діяльність є основною для лізингових компаній та інвестиційних фондів і компаній.

Згідно зі ст. 292 ГКУ лізинг – це господарська діяльність, спрямована на інвестування власних або залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) у виключне користування другій стороні (лізингоодержувачу) на визначений строк майна, що належить лізингодавцю або набувається ним у власність (господарське ведення) за дорученням або погодженням лізингоодержувача у відповідного постачальника (продавця) майна за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів. Це – особлива форма довгострокової оренди, в якій поєднуються елементи купівлі - продажу, доручення, кредиту.

Лізингодавцем може бути суб'єкт підприємницької діяльності (у тому числі банківська або небанківська фінансова установа), який передає в користування об'єкти лізингу за договором лізингу.

За формою здійснення лізинг може бути зворотним, пайовим, міжнародним тощо. **Зворотний лізинг** – це договір лізингу, який передбачає придбання лізингодавцем майна у власника і передавання цього майна йому в лізинг. **Пайовий лізинг** – це здійснення лізингу за участю суб'єктів лізингу на основі укладення багатостороннього договору та залучення одного або кількох кредиторів, які беруть участь у здійсненні лізингу, інвестуючи свої кошти. **Міжнародний лізинг** – це договір лізингу, що реалізується суб'єктами лізингу, які перебувають під юрисдикцією різних держав, або якщо майно та платежі перетинають державні кордони.

Об'єктом лізингу може бути нерухоме й рухоме майно, призначене для використання як основні фонди, не заборонене законом до вільного обігу на ринку й щодо якого немає обмежень про передавання його в лізинг.

Не можуть бути об'єктами (предметом) лізингу земельні ділянки, інші природні об'єкти, а також цілісні майнові комплекси державних (комунальних) підприємств та їх структурних підрозділів.

Перехід права власності на об'єкт лізингу до іншої особи не є підставою для розривання договору лізингу.

Формами інвестування є:

- державне (комунальне) інвестування, що здійснюється органами державної влади або органами місцевого самоврядування за рахунок бюджетних та інших коштів відповідно до закону;
- комерційне інвестування суб'єктами господарювання за рахунок власних або позикових коштів з метою розвитку бази підприємництва;
- соціальне інвестування, що здійснюється в соціальні об'єкти і інші невиробничі сфери;
- іноземне інвестування іноземними юридичними особами або іноземцями, а також іншими державами;
- спільне інвестування, що здійснюється суб'єктами України разом з іноземними юридичними особами або іноземцями (ст. 326 ГКУ).

Особливе правове регулювання мають іноземні інвестиції, тобто цінності, що вкладаються іноземними інвесторами (це – юридичні особи, утворені відповідно до іншого законодавства, ніж законодавство України; фізичні особи – іноземці, які не мають постійного місця проживання на території України й не обмежені у дієздатності; іноземні держави, міжнародні урядові та неурядові організації; інші іноземні суб'єкти інвестиційної діяльності, які визнаються такими відповідно до законодавства України – ст. 390 ГКУ) в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або соціального ефекту. Такі цінності згідно зі ст. 391 ГКУ можуть інвестуватись у вигляді іноземної валюти, що визнається конвертованою Національним банком України, будь-якого рухомого й нерухомого майна та пов'язаних з ним майнових прав; інших цінностей (майна).

Правове регулювання іноземних інвестицій здійснюється нормами Законів України "Про режим іноземного інвестування" від 19.03.1996 р. "Про захист іноземних інвестицій в Україні" від 10.09.1991 р.

Під іноземним інвестором розуміється фізична і юридична особа або держава, які мають постійне місцезнаходження (місце проживання) за межами території України й приймають рішення про вкладання вільних або залучених коштів у економіку України.

Іноземні інвестиції можуть здійснюватись у таких формах:

- часткової участі в підприємствах, що створюються спільно з українськими юридичними і фізичними особами, або придбання частки діючих підприємств (ч. 2 ст. 63, 116 ГКУ);

- створення підприємств, що цілком належать іноземним інвесторам, філій та інших відокремлених підрозділів іноземних юридичних осіб або придбання у власність діючих підприємств повністю;

- придбання не забороненого законами України нерухомого або рухомого майна, включаючи будинки, квартири, приміщення, обладнання, транспортні засоби та інші об'єкти власності, способом прямого одержання майна та майнових комплексів або акцій, облігацій та інших цінних паперів;

- придбання самостійно або за участі українських юридичних або фізичних осіб прав на користування землею та використання природних ресурсів на території України;

- придбання інших майнових прав; господарської (підприємницької) діяльності на основі угод про розподіл продукції;

- в інших формах, які не заборонені законами України, на підставі договорів із суб'єктами господарської діяльності України, в тому числі без утворення юридичної особи.

Тема 9. АНТИМОНОПОЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 42 Конституції України не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція .

Загальні правила антимонопольно-конкурентного законодавства наведено в розд. I гл. 3 ГКУ. Згідно з ч. 1 ст. 25 ГКУ: "Держава підтримує конкуренцію як змагання між суб'єктами господарювання, що забезпечує завдяки їхнім власним досягненням здобуття ними певних економічних переваг, внаслідок чого споживачі та суб'єкти господарювання одержують можливість вибору необхідного товару і при цьому деякі суб'єкти господарювання не визначають умов реалізації товару на ринку".

Правові засади створення однакових можливостей для суб'єктів господарювання закріплені в розд. 3 та 28 ГКУ, Законі України "Про захист економічної конкуренції" від 11.01.2001 р. Крім того, цю сферу регламентують норми законів України "Про Антимонопольний комітет України" від 26.11.1993 р., "Про захист від недобросовісної конкуренції" від 7.06.1996 р., "Про природні монополії" від 20.04.2000 р. Конкретизація положень названих законів здійснюється насамперед нормами актів, що ухвалюються уповноваженим органом — Антимонопольним комітетом України.

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться в Законі "Про захист економічної конкуренції", то використовуються правила міжнародного договору.

Законом "Про захист економічної конкуренції" регулюються відносини органів державної влади, місцевого самоврядування і адміністративно-господарського управління та контролю із суб'єктами господарювання, суб'єктів господарювання з іншими суб'єктами господарювання, із споживачами, іншими юридичними та фізичними особами у сфері економічної конкуренції. Цей закон стосується відносин, які впливають чи можуть вплинути на економічну конкуренцію на території України.

Економічна конкуренція – змагання між суб'єктами господарювання з метою набуття переваг над іншими суб'єктами господарювання завдяки власним досягненням, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку.

Одним з найпоширеніших і тяжких порушень є зловживання монопольним становищем.

Монополізацією визнається досягнення суб'єктом господарювання монопольного (домінуючого) становища на ринку товару, підтримання або посилення цього становища.

Суб'єкт господарювання може займати монопольне становище на ринку товару, якщо на цьому ринку у нього немає жодного конкурента; він не зазнає значної конкуренції внаслідок обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання щодо закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, наявності бар'єрів для доступу на ринок інших суб'єктів господарювання, а також пільг або інших обставин.

Монопольним (домінуючим) вважається становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35%, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції, або якщо його частка на ринку товару становить 35% і менше, але він не зазнає значної конкуренції, зокрема, внаслідок порівняно невеликого розміру часток ринку, які належать конкурентам .

Щодо групи суб'єктів господарювання встановлено диференційовані розміри часток ринку, що дозволяє висновувати про монопольне становище з урахуванням вимог ч. 1 ст. 27 ГКУ та ч. 5 ст. 12 Закону "Про захист економічної конкуренції": для двох і трьох суб'єктів господарювання – більше 50 %; для чотирьох і п'яти суб'єктів господарювання – більше 70 %.

Саме по собі монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання на ринку не є правопорушенням (ст. 27 ГКУ, ст. 12 Закону "Про захист економічної конкуренції"). Зловживання ж цим становищем реальною ринковою владою забороняється й тягне за собою встановлену Законом відповідальність (глава 28 ГК У і розд. 8 Закону "Про захист економічної конкуренції").

Відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону "Про захист економічної конкуренції": "зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку є дії або бездіяльність суб'єкта господарювання, який займає монопольне (домінуюче) становище на ринку, що призвели або можуть призвести до недопущення, усунення або обмеження конкуренції, зокрема, обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання, або ущемлення інтересів інших суб'єктів господарювання або споживачів, які були б неможливими за умов існування значної конкуренції на ринку".

Зловживанням (домінуючим) становищем на ринку, зокрема, визнається:

- встановлення таких цін або правил придбання або реалізації товару, які неможливо було б встановити за умов існування значної конкуренції на ринку;

- застосування різних цін або інших умов щодо рівнозначних угод з суб'єктами господарювання, продавцями або покупцями без об'єктивно обгрунтованих причин;

- обумовленість укладання угод прийняттям суб'єктом господарювання додаткових зобов'язань, які за своєю природою або згідно з торговими й іншими чесними звичаями у підприємницькій діяльності не стосуються предмета договору;

- обмеження виробництва, ринків або технічного розвитку, що завдало або може завдати шкоди іншим суб'єктам господарювання, покупцям, продавцям;

- часткова або повна відмова від придбання або реалізації товару за відсутності альтернативних можливостей реалізації або придбання;

- суттєве обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно обгрунтованих причин;

- створення перешкод доступу на ринок (виходу з ринку) або усунення з ринку продавців, покупців, інших суб'єктів господарювання (ч. 2 ст. 13 і ст. 29 ГКУ).

Одним з видів порушень законодавства про захист економічної конкуренції є антиконкурентні узгоджені дії, що призводять до дискримінації конкурентів і споживачів і створюють небезпеку для ефективного функціонування ринкових відносин. Згідно зі ст. 5 Закону "Про захист економічної конкуренції" узгодженими діями є укладання

суб'єктами господарювання угод у будь-якій формі, прийняття об'єднаннями рішень у будь-якій формі, а також будь-яка інша погоджена конкурентна поведінка (діяльність, бездіяльність) суб'єктів господарювання.

Згідно зі ст. 6 Закону "Про захист економічної конкуренції" антиконкурентними діями є узгоджені дії, які призвели або можуть призвести до недопущення, усунення або обмеження конкуренції.

Антиконкурентні дії органів влади, місцевого самоврядування, адміністративно-господарського управління та контролю також є видом порушень законодавства щодо конкуренції, під якими розуміють ухвалення будь-яких актів (рішень, наказів, розпоряджень, постанов тощо), надання письмових або усних вказівок, укладання угод або будь-які інші дії або бездіяльність зазначених органів, які призвели або можуть призвести до недопущення, усунення, обмеження або створення конкуренції.

До таких дій належать: заборона або перешкоджання створенню нових підприємств; здійснення підприємництва в інших організаційних формах у будь-якій сфері діяльності; установлення обмежень на здійснення окремих видів діяльності, на виробництво, придбання або реалізацію певних видів товарів; пряме або опосередковане примушення суб'єктів господарювання до вступу в асоціації, концерни, міжгалузеві, регіональні й інші форми об'єднань; здійснення концентрації суб'єктів господарювання в інших формах, а також інші дії.

Закон "Про Антимонопольний комітет України" визначає статус спеціального державного органу, створеного для здійснення державного контролю за дотриманням антимонопольного законодавства; захисту законних прав та інтересів підприємців і споживачів шляхом застосування засобів щодо запобігання та припинення порушень антимонопольного законодавства, накладання стягнень за ці порушення в межах своїх повноважень; сприяння розвитку добросовісної конкуренції у всіх сферах економіки.

Антимонопольний комітет України утворюється в складі голови та десяти державних уповноважених.

Антимонопольний комітет України і його територіальні відділення, які ним утворюються в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, складають систему органів Антимонопольного комітету України, яку очолює Голова комітету. До органів Антимонопольного комітету України також відносять колегіальні органи – адміністративні колегії Антимонопольного комітету України (постійні й тимчасові) і його територіальних відділень.

Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5.03.2002 р. № 49-р затверджено методику визначення монопольного становища суб'єктів господарювання на ринку.

Ведення справ про порушення антимонопольного законодавства являє собою процесуальну сторону регулювання господарських відносин.

Органи Антимонопольного комітету України розпочинають розгляд справ про порушення законодавства щодо захисту економічної конкуренції за такими підставами:

- заявами суб'єктів господарювання, громадян, об'єднань, установ, організацій за фактом порушення їх прав унаслідок дій або бездіяльності, визначених Законом України "Про захист економічної конкуренції" як порушення відповідного законодавства;

- поданнями органів державної влади, місцевого самоврядування і адміністративно-господарського управління та контролю про порушення законодавства щодо захисту економічної конкуренції;

- власною ініціативою органів Антимонопольного комітету України.

Захист економічної конкуренції здійснюється за допомогою підзаконних нормативно-правових актів, серед яких велику роль відіграють відомчі акти Антимонопольного комітету України.

Згідно зі ст. 52 Закону "Про захист економічної конкуренції" органи Антимонопольного комітету України накладають штрафи на суб'єктів господарювання і їх об'єднання: юридичних осіб; фізичних осіб; групу суб'єктів господарювання – юридичних та /або фізичних осіб, що відповідно до ст. 1 Закону визнаються суб'єктами господарювання у випадках, передбачених ч. 4 ст. 52.

Розміри штрафів диференційовані залежно від виду правопорушення.

Ст. 53 Закону "Про захист економічної конкуренції" передбачає таку специфічну санкцію як примусовий поділ.

Згідно з ч.1 ст. 54 Закону "Про захист економічної конкуренції" за правопорушення, передбачені пп. 13 - 16 ст. 50 Закону посадові особи та інші працівники суб'єктів господарювання, працівники органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю несуть адміністративну відповідальність згідно з законом.

За правопорушення, передбачені пп. 4, 13 - 16 ст. 50 Закону "Про захист економічної конкуренції", посадові особи органів влади, місцевого самоврядування і адміністративно-господарського управління та контролю несуть адміністративну відповідальність.

Адміністративна відповідальність передбачена ст. 166-1 – 166-4 Кодексу про адміністративні правопорушення України.

Цивільно-правова санкція у вигляді відшкодування збитків передбачена ст. 55 зазначеного Закону. Особи, яким заподіяно шкоду внаслідок порушення законодавства про захист економічної конкуренції, можуть звернутися до суду або господарського суду із заявою про відшкодування цих збитків.

Деякі порушення законодавства щодо захисту економічної конкуренції можуть тягнути за собою відшкодування збитків у подвійному розмірі, коли шкода заподіяна порушеннями цього законодавства, передбачена п. 1, 2, 5, 10, 12, 18, 19 ст. 50 Закону "Про захист економічної конкуренції", відшкодовується особою, що вчинила порушення, у подвійному розмірі завданої шкоди.

Особливим видом порушення конкурентного законодавства є недобросовісна конкуренція.

У ст. 32-37 ГКУ визначено поняття недобросовісної конкуренції, названо її види й встановлено відповідальність за це правопорушення.

У Законі "Про захист від недобросовісної конкуренції" від 07.06.1996 р. зазначено три види правопорушень:

- неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання;
- створення перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції;
- неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці.

Відповідно до ст. 20 названого Закону вчинення дій, визначених як недобросовісна конкуренція, тягне за собою накладення Антимонопольним комітетом України штрафів, передбачених цим Законом, а також адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність у випадках, передбачених законодавством.

Тема 10. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Діяльність банків в Україні регулюється Законом України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 р. та ГКУ. Згідно зі ст. 2 Закону банк – це юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати у сукупності такі операції: залучення до вкладів коштів фізичних і юридичних осіб і розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Структура банківської системи України визначена в ст. 4 Закону України "Про банки і банківську діяльність" і в ст. 334 ГКУ.

Банківська система в Україні складається з Національного банку України й інших банків (державних і недержавних), що створені та діють на території України відповідно до положень Закону України "Про банки і банківську діяльність".

Правовий статус Національного банку України (НБУ) крім Закону України "Про банки і банківську діяльність" визначається також спеціальним Законом "Про Національний банк України" від 20.05.1999 р. Відносно інших банків НБУ здійснює функції регулювання й банківського нагляду.

Банки в Україні можуть функціонувати як універсальні або спеціалізовані. Універсальний банк виконує всі види основних банківських операцій (кредитні, депозитні, розрахункові, інвестиційні тощо).

За спеціалізацією банки можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними, розрахунковими (кліринговими). Банк набуває статусу спеціалізованого банку, якщо більше 50% його активів є активами одного типу. У Положенні про порядок створення та державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень, затвердженому Постановою № 375 Правління НБУ від 31.08.2001 р., визначається, що види активів мають бути такими:

- для інвестиційного банку, який цілком або більшою мірою оперує на ринку цінних паперів, – емісія й розміщення цінних паперів, що здійснюється за рахунок коштів приватних інвесторів;

- для іпотечного банку (що спеціалізується з надання довгострокових кредитів під заставу нерухомості – землі, будівель) – активи, які розміщені під заставу землі або нерухомого майна;

- для розрахункового (клірингового) банку (що надає послуги за відкритими в ньому кліринговими рахунками: ведення відомостей стану матеріальних цінностей, одержання та поставка цінних паперів, здійснення виплат і розрахунків, а також діяльність щодо визначення взаємних зобов'язань клієнтів та їх заліку) – активи, що розміщуються на клірингових рахунках.

Банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку, якщо більше 50% його пасивів є вкладками фізичних осіб.

Банки в Україні можуть створюватися в таких організаційно-правових формах: акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, кооперативного банку. Акціонерне товариство й товариство з обмеженою відповідальністю є господарськими товариствами й на них поширюється законодавство про господарські товариства в частині, що не суперечить Закону "Про банки і банківську

діяльність". Правовий статус кооперативного банку визначається ст. 338 ГКУ, Законом України "Про банки і банківську діяльність". Законодавство про кооперацію поширюється на нього в частині, що не суперечить зазначеним вище законам.

Реєстрація банку здійснюється шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків, після чого він набуває статусу юридичної особи. Національний банк України за встановленою ним формою видає банку свідоцтво про його державну реєстрацію.

На здійснення банківських операцій НБУ відповідно до його функцій і згідно зі ст. 7 і 44 Закону України "Про Національний Банк України" видає комерційним банкам ліцензії в порядку, зазначеному у ст. 19 Закону "Про банки і банківську діяльність" та Постанові № 275 Правління НБУ від 17.07.2001 р. "Про затвердження Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів і ліцензій на виконання окремих операцій". Рішення про надання банківської ліцензії або про відмову від її надання приймається НБУ протягом одного місяця з дня отримання повного пакета документів, зазначених у цій статті. Банківська ліцензія не може передаватися третім особам.

Банки мають право створювати такі банківські об'єднання, як банківська корпорація та банківська холдингова група.

Національний банк є центральним банком України, її емісійним центром. Він має статус юридичної особи і покликаний здійснювати політику у сферах грошового обігу, кредиту, забезпечення стабільності грошової одиниці України.

Національний банк виступає кредитором останньої інстанції для банків й організує систему рефінансування, координує діяльність банківської системи в цілому, визначає курс грошової одиниці відносно валют інших країн. Йому належить монопольне право на випуск грошей в обіг.

НБУ надає комерційним банкам кредити, веде рахунки банків-кореспондентів, встановлює правила ведення розрахунків для банків і кредитних організацій, здійснює інші операції відповідно до своїх функцій.

Для відкриття поточного рахунку юридичної особи в установу банку потрібно подати такі документи:

- заяву про відкриття поточного рахунку, яку підписують керівник і головний бухгалтер;
- копію свідоцтва про державну реєстрацію, засвідчену нотаріально або органом, який видав свідоцтво (крім бюджетних установ та організацій);

- копію належним чином зареєстрованого установчого документа (статуту, установчого договору, положення), засвідчену нотаріально або органом, який здійснив реєстрацію; положенням щодо юридичних осіб публічного права, які затверджуються розпорядчими актами Президента України, органами державної влади, влади Автономної Республіки Крим або місцевого самоврядування, засвідчення не потрібні; юридичні особи публічного права, які діють на підставі законів, установчий документ не подають;

- копію довідки про внесення юридичної особи до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, засвідчену нотаріально або органом, що видав довідку, або уповноваженим працівником банку;

- копію документа, що підтверджує взяття юридичної особи на облік в органі державної податкової служби, засвідчену нотаріально, податковим органом або уповноваженим працівником банку;

- картку із зразками підписів осіб, уповноважених розпоряджатися рахунком і підписувати розрахункові документи, засвідчену нотаріально або організацією, якій клієнт адміністративно підпорядкований; до картки додається зразок відбитку печатки юридичної особи.

Юридичні особи, які використовують найману працю і є платниками страхових внесків, додатково подають:

- довідку про реєстрацію в органах Пенсійного фонду;

- копію документа, що підтверджує реєстрацію у Пенсійному фонді України, засвідчену нотаріально або органом, що видав довідку, або уповноваженим працівником банку;

- копію страхового свідоцтва, що підтверджує реєстрацію юридичної особи у Фонді соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України як платника соціальних страхових внесків, засвідчену нотаріально або органом, що видав довідку, або уповноваженим працівником банку.

Фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності – для відкриття рахунку подають:

- заяву про відкриття рахунку;

- копію свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності, засвідчену нотаріально або органом, що видав свідоцтво;

- копію документа, що підтверджує взяття на облік в органі державної податкової служби, засвідчену нотаріально, податковим органом або уповноваженим працівником банку;

- довідку про реєстрацію в органах Пенсійного фонду України;

- картку із зразками підписів, які ставляться в присутності працівника банку, що відкриває рахунок, і засвідчуються цим працівником або нотаріально, тощо.

Якщо фізична особа-підприємець використовує найману працю, то він додатково подає копію страхового свідоцтва, що підтверджує його реєстрацію у Фонді соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України як платника соціальних страхових внесків, засвідчену нотаріально або органом, що видав таку довідку, або уповноваженим працівником банку;

За дорученням фізичної особи-підприємця його рахунком можуть розпоряджатися інші особи. У випадку смерті підприємця його права та обов'язки щодо розпоряджання коштами на рахунках переходять до його спадкоємців.

Однією з основних і найважливіших функцій банків є кредитування суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб.

Банківський кредит – це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання стосовно сплати відсотків та інших зборів з такої суми.

Відповідно до ст. 49 Закону "Про банки і банківську діяльність" банки здійснюють такі види кредитних операцій:

- розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик;
- організація купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів;
- здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені;
- придбання права вимоги виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари або надані послуги, беручи на себе ризик задоволення таких вимог і прийом платежів факторинг;

Кредитний договір визначається в ЦКУ (ст. 1054) як договір, за яким банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати кошти (кредит) позичальнику у розмірі та на умовах, установлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти. Правовідносини за кредитним договором регламентуються тими ж положеннями, які регулюють правовідносини за договором позики, якщо інше не встановлено законодавством і не впливає із суті кредитного договору.

Кредитний договір має бути укладено у письмовій формі як шляхом складання одного документа, підписаного кредитором і позичальником, так і шляхом обміну листами, телеграмами,

телефонограмами, підписаними стороною, що їх направляє. Недотримання письмової форми зумовлює визнання кредитного договору недійсним.

Тема 11. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Загальні умови та порядок здійснення зовнішньоекономічної діяльності визначаються ГКУ, Законом "Про зовнішньоекономічну діяльність" та іншими правовими актами.

Відповідно до ст. 377 ГКУ зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання є господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетину митного кордону України майном, зазначеним у ч. 1 ст. 39 ГКУ, і робочою силою.

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) ґрунтується на принципах свободи її суб'єктів добровільно вступати в зовнішньоекономічні відносини, здійснювати їх у будь-яких формах, не заборонених законом, а також на принципах рівності перед законом усіх суб'єктів ЗЕД.

Ст. 1 Закону "Про зовнішньоекономічну діяльність" визначає її як відносини суб'єктів господарської діяльності України і іноземних суб'єктів господарської діяльності, що існують як на території України, так і за її межами.

Згідно зі ст. 378 ГКУ суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності є:

- господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до ЦКУ, комунальні й інші підприємства, створені відповідно до ГКУ, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані в установленому законом порядку;

- громадяни України, іноземці й особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці;

- підрозділи іноземних суб'єктів господарювання, що не є юридичними особами за законодавством України (філії, відділення тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України і зареєстровані в порядку, встановленому законом.

У ЗЕД також можуть брати участь організації, що мають статус юридичної особи, утворені в Україні відповідно до закону органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Усі суб'єкти ЗЕД України мають право відкривати свої представництва на території інших держав, а також брати участь у роботі міжнародних неурядових економічних організацій.

Іноземні суб'єкти господарської діяльності, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність на території України, мають право на відкриття своїх представництв на території України. Представництво іноземного суб'єкта господарської діяльності – це установа або особа, яка репрезентує інтереси іноземного суб'єкта господарської діяльності в Україні й має належно оформлені відповідні повноваження. Реєстрацію зазначених представництв здійснює Міністерство економіки України протягом шістдесяти робочих днів з дня подання іноземним суб'єктом господарської діяльності документів на реєстрацію.

Держава гарантує однаковий захист усіх суб'єктів ЗЕД. Втручання державних органів у зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів у випадках, не передбачених законом, у тому числі й через видання підзаконних актів, які створюють для її здійснення умови, гірші від установлених, є обмеженням права здійснення ЗЕД і як таке забороняється.

До суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності може бути застосовано санкцію у вигляді тимчасового припинення права здійснення такої діяльності в разі порушення чинних законів України, що стосуються цієї діяльності, згідно зі ст. 37 Закону "Про зовнішньоекономічну діяльність". Санкції, зазначені в цій статті, застосовуються Міністерством економіки України (Мінекономіки) за рішенням судових органів України або за поданням органів державної податкової та контрольно-ревізійної служб, митних, правоохоронних органів, комісії з питань повернення в Україну валютних цінностей, що незаконно перебувають за її межами, а також Національного банку України.

Відповідно до ст. 2 зазначеного Закону суб'єкти господарської діяльності України й іноземні суб'єкти господарської діяльності під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності мають враховувати принципи:

- суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- свободи зовнішньоекономічного підприємництва;
- юридичної рівності та недискримінації;
- верховенства закону;
- захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- еквівалентності обміну.

До видів зовнішньоекономічної діяльності, які здійснюються в Україні суб'єкти цієї діяльності, належать:

- експорт та імпорт товарів, капіталів і робочої сили;
- надання суб'єктами ЗЕД України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності.
- наукова, науково-технічна, виробнича, навчальна, науково-виробнича й інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності; навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі;
- міжнародні фінансові операції і операції з цінними паперами у випадках, передбачених законами України;
- кредитні та розрахункові операції між суб'єктами ЗЕД і іноземними суб'єктами господарської діяльності та ін.

Відповідно до ст. 381 ГКУ Кабінет Міністрів України може встановлювати перелік товарів (робіт, послуг), експорт та імпорт яких здійснюються суб'єктами ЗЕД лише за наявності ліцензії. Порядок ліцензування експортно-імпортних операцій та види ліцензій визначаються законом.

Режим квотування зовнішньоекономічних операцій застосовується у випадках, передбачених законом, чинними міжнародними договорами України, й здійснюється способом обмеження загальної кількості та /або сумарної митної вартості товарів, які можуть бути ввезені (вивезені) за певний період. Порядок квотування зазначених операцій та види квот визначаються законом.

Крім того, згідно зі ст. 16 Закону "Про зовнішньоекономічну діяльність" під ліцензуванням зовнішньоекономічних операцій розуміється комплекс дій органу виконавчої влади щодо надання дозволу на здійснення суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності експорту (імпорту) товарів.

Одержання дозволу на експорт (імпорт) товарів здійснюється у формі автоматичного або неавтоматичного ліцензування.

Автоматичне ліцензування визначається як комплекс дій органу виконавчої влади з надання суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності дозволу на здійснення протягом визначеного періоду експорту (імпорту) товарів, на які не встановлюються квоти (кількісні або інші обмеження). Автоматичне ліцензування експорту (імпорту) як адміністративна процедура з оформлення та видачі ліцензії не має обмежувального впливу на товари, експорт (імпорт) яких підлягає ліцензуванню.

Неавтоматичне ліцензування визначається як комплекс дій органу виконавчої влади з надання суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності дозволу на здійснення протягом визначеного періоду експорту (імпорту) товарів, на які встановлюються певні квоти (кількісні або інші

обмеження). Неавтоматичне ліцензування експорту (імпорту) як адміністративна процедура з оформлення та видачі ліцензії використовується у випадку встановлення квот (кількісних або інших обмежень) на експорт (імпорт) товарів.

Рішення про застосування режиму ліцензування експорту (імпорту) товарів, у тому числі встановлення квот, приймається Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства економіки з визначенням списку конкретних товарів, експорт (імпорт) яких підпадає під режим ліцензування, а також періоду дії цього режиму та кількісних або інших обмежень щодо кожного товару.

У разі застосування антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів щодо захисту вітчизняного товаровиробника рішення про запровадження режиму ліцензування приймається Міжвідомчою комісією з міжнародної торгівлі згідно із законодавством.

Стосовно кожного виду товару може встановлюватися лише один вид ліцензії.

Ліцензії видаються на підставі заявок суб'єктів ЗЕД, що подаються за формою, встановленою Міністерством економіки.

Для одержання ліцензії заявники звертаються, як правило, до одного органу виконавчої влади. В разі потреби можливе звернення до кількох органів виконавчої влади, але не більше трьох.

Розгляд заявок на одержання ліцензій може здійснюватися в порядку їх надходження, який визначається датами реєстрації заявок або одночасно після закінчення оголошеного строку їх приймання.

У разі запровадження режиму автоматичного ліцензування заявка на одержання ліцензії, а також інші необхідні документи можуть подаватися в будь-який робочий день митного оформлення товарів. Строк видачі ліцензії не повинен перевищувати 10 робочих днів від дати одержання заявки та інших необхідних документів, які мають відповідати установленим вимогам.

У разі встановлення режиму неавтоматичного ліцензування строк розгляду заявок не повинен перевищувати 30 днів від дати подання заявки, якщо вони розглядаються в порядку їхнього надходження, і мусить становити не більше 60 днів, починаючи від дати закінчення оголошеного строку приймання заявок, якщо всі вони розглядаються одночасно.

Ліцензія видається, якщо заявку й інші подані документи оформлено з додержанням вимог, установлених законодавством.

Рішення про відмову у видачі ліцензії має бути мотивованим, прийнятим у строки, встановлені для розгляду заявок, і надсилається (видається) заявникові в письмовій формі. Якщо одержано відмову у

видачі ліцензії, заявник має право на оскарження рішення згідно із законодавством.

За видачу ліцензії стягується збір, розмір якого встановлюється Кабінетом Міністрів України з урахуванням фактичних витрат, пов'язаних із застосуванням процедури ліцензування.

Митне оформлення товарів здійснюється за умови подання митному органу оригіналу ліцензії, яку одержав суб'єкт ЗЕД.

Відповідно до ст. 1 Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" зовнішньоекономічний договір (контракт) – це матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів ЗЕД і їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, змінювання або припинення їхніх взаємних прав та обов'язків.

Відповідно до Положення "Про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів)", затвердженого наказом № 201 Міністерства економіки України від 06.09.2001р., зовнішньоекономічний договір (контракт), згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, укладається суб'єктом ЗЕД або його представником у простій письмовій формі, якщо інше не встановлено законом або чинним міжнародним договором.

Порядок обліку (реєстрації) зовнішньоекономічних договорів (контрактів) здійснюється відповідно до наказу № 136 Міністерства економіки України від 29.06.2000 р. з урахуванням наказу № 207 Міністерства економіки України від 11.07.2002 р. "Про затвердження переліку товарів, експорт яких здійснюється за умови реєстрації зовнішньоекономічних договорів (контрактів)".

Суб'єкти підприємницької діяльності України під час укладання договорів (контрактів), у тому числі зовнішньоекономічних, мають забезпечувати додержання Правил ІНКОТЕРМС (систематизований збірник міжнародних торгових звичаїв).

Суб'єктами відповідальності у сфері зовнішньоекономічної діяльності виступають суб'єкти ЗЕД, іноземні суб'єкти господарської діяльності та держава.

Відповідальність за порушення договірних зобов'язань визначається договорами (контрактами) та законодавством і має форму матеріального відшкодування прямих або непрямих збитків, упущеної вигоди, моральної шкоди, заподіяних потерпілій стороні. Відповідальність може також наставати у формі договірних майнових санкцій.

Аналогічним чином недоговорна відповідальність суб'єктів ЗЕД і іноземних суб'єктів господарської діяльності за порушення законодавства України про ЗЕД може бути матеріальною, а також

мати вигляд спеціальних санкцій, передбачених законом (ст. 37 Закону про ЗЕД). До таких санкцій належать:

- накладання штрафів у випадках несвоєчасного виконання або невиконання своїх обов'язків суб'єктом відповідно до законодавства України про ЗЕД; розмір таких штрафів визначається згідно з відповідними положеннями законів України або з рішеннями судових органів України ;

- застосування індивідуального режиму ліцензування у випадку порушення суб'єктом положень, що встановлюють певні заборони, обмеження або режими здійснення зовнішньоекономічних операцій з дозволу держави;

- тимчасове припинення ЗЕД.

В Україні управління в сфері ЗЕД здійснюють у рамках своїх функцій Національний банк, Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку, Митна служба, Міністерство фінансів, Міністерство закордонних справ, Державна податкова адміністрація, Антимонопольний комітет, Державний комітет фінансового моніторингу, Державний комітет з питань регулятивної політики і підприємництва, Державна туристична адміністрація, галузеві міністерства.

Держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів ЗЕД за межами України відповідно до норм міжнародного права. Такий захист здійснюється через дипломатичні та консульські установи, державні торговельні представництва, що репрезентують інтереси України, а також іншими способами, визначеними в законі (ст. 389 Господарського кодексу України).

Тема 12. ПРИВАТИЗАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ І КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Приватизація державних і комунальних підприємств здійснюється відповідно до законів України "Про приватизацію державного майна" від 04.03.1992 р. в редакції від 19.02.1997 р. і "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" від 06.03.1994р. в редакції від 15.05.1996 р. тощо. Згідно з зазначеними законами приватизація державного майна – це відчуження майна, що знаходиться у державній власності, на користь фізичних та юридичних осіб з метою підвищення соціально-економічної ефективності виробництва та залучення коштів на користь структурної перебудови економіки України.

Для визначення цілей приватизації, її пріоритетів, можливих і необхідних обмежень Фондом державного майна України розробляється Державна програма приватизації, яка затверджується Верховною Радою України один раз на три роки не пізніше ніж за один місяць до затвердження Державного бюджету.

Приватизація державних (комунальних) підприємств або їх майна здійснюється шляхом:

- купівлі - продажу об'єктів приватизації на аукціоні, за конкурсом або іншими способами, що передбачають конкуренцію покупців;
- викупу цілісного майнового комплексу державного або комунального підприємства, зданого в оренду, у випадках і порядку, передбачених законом;
- викупу майна державного (комунального) підприємства в інших випадках, передбачених законом.

Основним з цих шляхів є продаж об'єктів приватизації на конкурсній основі – на аукціоні або за конкурсом. Продаж об'єктів на аукціоні – це спосіб приватизації, за яким власником об'єкта стає покупець, що запропонував у ході аукціону максимальну ціну. Продаж об'єктів може здійснюватися також за комерційним і некомерційним конкурсами. Продаж за комерційним конкурсом – це спосіб приватизації, коли власником об'єкта стає покупець, який при фіксованих початкових умовах запропонував найвищу ціну. Продаж за некомерційним конкурсом – спосіб приватизації, за яким власником об'єкта стає покупець, що запропонував найкращі умови подальшої експлуатації об'єкта.

Приватизація зданих в оренду цілісних майнових комплексів державних підприємств та їх структурних підрозділів здійснюється шляхом продажу належних державі акцій відкритих акціонерних товариств, заснованих органами приватизації і орендарями. Крім того, приватизація може здійснюватися шляхом викупу державного (комунального) підприємства трудовим колективом або іншими покупцями. Неконкурентні способи продажу майна державних підприємств використовуються щодо об'єктів, які не продані на аукціоні або за конкурсом.

Суб'єктами приватизації можуть бути також фізичні особи – громадяни України. Для спільної участі у приватизації громадяни можуть створювати господарські товариства, у тому числі з членів трудового колективу. Господарське товариство членів трудового колективу підприємства приватизується, створюється на підставі рішення загальних зборів, у яких брали участь більш ніж 50 % робітників підприємства.

Державні органи приватизації у межах своєї компетенції здійснюють такі основні повноваження:

- змінюють у процесі приватизації організаційну форму підприємств, що перебувають у державній власності;
- наділяють повноваженнями власника державного майна у процесі приватизації;
- виступають орендодавцем майна, що перебуває у державній власності;
- продають майно, що перебуває у державній власності, у процесі його приватизації, включаючи майно ліквідованих підприємств, об'єктів незавершеного будівництва та колишнє військове майно, що набуло статусу цивільного, а також акції (частки, паї), що належать державі у майні господарських товариств;
- створюють комісії з приватизації;
- затверджують плани приватизації майна, що перебуває у державній власності, плани розміщення акцій акціонерних товариств у процесі приватизації;
- розробляють проекти державних програм приватизації та подають їх на затвердження Верховній Раді України;
- укладають угоди щодо проведення підготовки об'єктів приватизації та їх продажу;
- укладають угоди щодо проведення експертної оцінки вартості об'єктів приватизації ;
- здійснюють ліцензування комісійної, представницької та комерційної діяльності з приватизаційними паперами;
- виступають з боку держави засновниками підприємств із змішаною формою власності;
- беруть участь у розробці міжнародних договорів України з питань державної власності та її використання;
- здійснюють захист майнових прав державних підприємств, організацій, установ, а також акцій (часток, паїв), що належать державі, на території України та за її кордоном ;
- контролюють додержання умов договорів купівлі-продажу державного майна.

Продаж майна, що є у комунальній власності, здійснюють органи, які створюються відповідними місцевими радами.

Закон України "Про приватизацію державного майна" передбачає, що основними інфраструктурними організаціями приватизації є:

- довірчі товариства;
- інвестиційні фонди й інвестиційні компанії;
- інші фінансові посередники.

Порядок приватизації державного майна передбачає наявність таких стадій:

- опублікування списку об'єктів, які підлягають приватизації, у виданнях державних органів приватизації, місцевій пресі;
- прийняття рішення про приватизацію об'єкта на підставі поданої заяви або Державної програми приватизації та створення комісії з приватизації;
- опублікування інформації щодо прийняття рішення про приватизацію об'єкта;
- проведення аудиторської перевірки фінансової звітності підприємства, що приватизується (за винятком об'єктів малої приватизації);
- затвердження плану приватизації або плану розміщення акцій відкритих акціонерних товариств, створених у процесі приватизації та корпоратизації, і їх реалізацію.

Заяви про приватизацію (від членів трудового колективу або покупців, визнаних такими ст. 8 Закону України "Про приватизацію державного майна"), подаються у письмовій формі до Фонду державного майна України, його регіональних відділень або представництв за місцем знаходженням об'єкта, що приватизується. Покупці цілісних майнових комплексів та інвестори, які бажають придбати контрольний пакет акцій, зобов'язані разом із заявою подати бізнес-план або техніко-економічне обґрунтування післяприватизаційного розвитку об'єкта, що містить план зайнятості працівників підприємства, пропозицію інвестора із зазначенням максимального розміру інвестиції, строків і порядку її внесення, а також декларацію про доходи покупців – фізичних осіб.

Державні органи приватизації протягом місяця розглядають заяви та приймають рішення щодо приватизації об'єкта і в 5-денний строк письмово повідомляють про це заявника, адміністрацію та трудовий колектив підприємства, що приватизується, а також відповідний орган виконавчої влади, уповноважений управляти цим майном.

У разі відмови у приватизації відповідний орган повідомляє заявників про причину відмови. Відповідно до законодавства відмова у приватизації можлива тільки у таких випадках:

- особа, яка подала заяву на приватизацію, відповідно до ст. 8 Закону України "Про приватизацію державного майна" не може бути визнана покупцем;
- законодавством встановлено обмеження щодо приватизації підприємства;
- майно у встановленому порядку включено до переліку об'єктів (групи об'єктів), що не підлягають приватизації.

Порядок подання та розгляду заяв про приватизацію за № 683, затверджений наказом Фонду державного майна України від 1.07.1997р. детально регулює відносини, які виникають на стадії подання заяви та прийняття рішення про приватизацію.

Державний орган приватизації протягом місяця з дня прийняття рішення про приватизацію об'єкта затверджує склад комісії з приватизації й встановлює строк подання проекту плану приватизації. Цей строк не повинен перевищувати двох місяців з дня затвердження складу комісії.

Відповідні органи і особи зобов'язані в 5-денний строк з моменту одержання повідомлення про прийняття рішення щодо створення комісії делегувати до її складу своїх представників.

Якщо у зазначений строк вони не делегували своїх представників до складу комісії, державний орган приватизації має право затвердити склад комісії без представників цих органів.

Основними завданнями комісії є:

- контроль за проведенням інвентаризації майна об'єкта приватизації;
- розробка проекту плану приватизації об'єкта та подання його на затвердження органу приватизації;
- оцінка вартості та визначення початкової ціни об'єкта приватизації, розміру статутного фонду господарського товариства, а також розробка акта оцінки;
- розробка, за необхідності, рекомендацій щодо реорганізації об'єктів.

Діяльність комісії припиняється після видання наказу про затвердження плану приватизації.

Тема 13. ГОСПОДАРСЬКІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Загальні положення про господарські зобов'язання

Аналізуючи поняття господарського зобов'язання, необхідно враховувати, що ця правова категорія є різновидом універсальної конструкції юридичного зобов'язання, яке набуває особливих рис при використанні його у сфері господарських правовідносин.

Загальне поняття зобов'язання розкривається у Цивільному кодексі. Зобов'язанням є правовідносини, в яких одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію або утриматися від неї, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. У такому значенні зобов'язання застосовується у різних галузях права: є господарські, цивільні, податкові, фінансові, бюджетні зобов'язання та ін.

Незважаючи на це, господарські зобов'язання мають самостійне значення й особливий предмет правового регулювання. Зобов'язання є господарським тільки тоді, коли один суб'єкт господарювання зобов'язаний виконати певні дії *господарського характеру*, а саме: перерахувати гроші, поставити товар, виконати роботу, надати ділову інформацію та ін., а другий суб'єкт має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання цих дій.

Господарські зобов'язання можуть виникнути безпосередньо з норм закону, господарського договору або акту господарського управління, з факту спричинення шкоди та ін. Зміст господарського зобов'язання – це сукупність прав та обов'язків сторін з організації та безпосереднього здійснення господарської діяльності.

У процесі господарювання юридичні та фізичні особи – підприємці вступають у господарські, адміністративні, цивільні, земельні, трудові й інші зобов'язальні правовідносини. Таким чином, необхідно виявити основні риси та специфічні ознаки господарських зобов'язань як найважливішого виду правовідносин у сфері господарювання.

Згідно зі ст. 173 ГКУ **господарським зобов'язанням** є зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання й іншими учасниками відносин у сфері господарювання, в силу яких один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) повинен виконати певні дії господарського або керівного характеру на користь іншого суб'єкта (наприклад, поставити товар, перерахувати кошти, виконати роботи та ін.) або утриматись від певних дій, а інший суб'єкт (правомочна сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язків.

Таким чином, у визначенні господарського зобов'язання використана більш повна характеристика сторін, ніж у цивільному праві. Поняття “зобов'язана сторона” більш широке, ніж “боржник”, а поняття “правомочна сторона” більш широке, ніж “кредитор”. У цьому й полягає специфіка застосування інституту зобов'язання у господарських правовідносинах.

Господарські зобов'язання є важливою частиною системи господарських правовідносин, бо вони обумовлюють взаємодію суб'єктів господарювання у конкретних відносинах, визначають їхні права і обов'язки. Завдяки саме таким зобов'язанням провадиться господарський обіг – процес переміщення товарів із сфери виробництва у сферу розподілу і обміну, а вже через них – у сферу споживання. Зміст зобов'язань у реальному ринковому обігу вміщує комплекс дій, спрямованих на досягнення певного економічного результату, що має значення для обох або хоча б однієї сторони зобов'язання. У більшості зобов'язань сторони мають взаємні права і

обов'язки, але є випадки, коли суб'єктивним правам однієї сторони кореспондують обов'язки другої сторони.

В Господарському кодексі України закріплено переважно диспозитивний характер правових норм, тобто учасники господарських правовідносин мають можливість самостійно обирати методи та засоби ведення господарської діяльності (наприклад, передбачати у договорі умови, наявність яких не обов'язкова з позиції закону, або обрати певний варіант поведінки з декількох передбачених законом).

Підстави виникнення зобов'язань

Господарські зобов'язання виникають у таких випадках:

- безпосередньо із закону або іншого нормативного акту, що регулює господарську діяльність;
- з акту управління господарською діяльністю;
- з господарського договору або інших угод, передбачених законом;
- внаслідок спричинення шкоди, придбання або зберігання майна суб'єктом господарювання за рахунок іншого суб'єкта без достатніх на те підстав;
- в результаті створення об'єктів інтелектуальної власності і інших дій суб'єкта, а також внаслідок подій, з якими закон пов'язує виникнення правових наслідків у сфері господарювання.

Суб'єкти зобов'язання – це особи, що беруть участь в ньому: кредитор і боржник. *Кредитор* – це сторона, що має право вимагати здійснення якихось дій. *Боржник* – сторона, зобов'язана виконати дії або утриматися від них.

Класифікація господарських зобов'язань

Розвиток ринкової економіки в Україні характеризується різноманіттям форм власності й організаційно-правових форм господарюючих суб'єктів, багатьма формами виробничої діяльності та видами договорів і зобов'язань, що з них виникають. Тому великого значення набуває проведення класифікації господарських зобов'язань, що дозволяє розташувати їх у певній послідовності, виявити особливі риси, відокремити один вид від одного для кращого й більш ефективного правозастосування.

У науковій і навчальній літературі можна зустріти декілька видів класифікацій господарських зобов'язань. Нашою метою є узагальнення різних точок зору та наведення найбільш популярних й загальноприйнятих.

По-перше, необхідно зазначити, що в ст. 173 ГКУ визначено такі види господарських зобов'язань: *майново-господарські* та *організаційно-господарські*.

Майново-господарські виникають при здійсненні господарської діяльності, внаслідок якої одна сторона повинна вчинити на користь іншої сторони певну господарську дію або утриматися від неї. *Організаційно-господарські* виникають у процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання і суб'єктом організаційно-господарських повноважень, коли зобов'язана сторона повинна вчинити на користь іншої сторони певну дію або утриматися від неї.

За підставами виникнення виділяють *договірні* зобов'язання (з господарських договорів) і *позадоговірні* (з фактів заподіяння шкоди, незаконного придбання або збереження майна тощо).

Відносно розподілу прав та обов'язків суб'єктів зобов'язання поділяють на *односторонні* та *взаємні*. В односторонніх одна сторона має тільки права, а інша – тільки обов'язки (наприклад у процентних кредитних відносинах). У взаємних кожен учасник зобов'язання має як права, так і обов'язки (наприклад, за договорами поставки або оренди).

Залежно від конкретизації предмета виконання договору зобов'язання можуть бути *однооб'єктними* або *альтернативними*. В однооб'єктному зобов'язанні предметом є чітко окреслена дія, яка не підлягає замінюванню (наприклад, якщо зобов'язання виникло з факту заподіяння шкоди, боржник повинен відшкодувати її в натурі, а саме: надати річ того ж роду і якості). В альтернативних зобов'язаннях боржник має право вибору з декількох дій, передбачених законом або договором (наприклад, розрахуватися у грошовій формі або в натуральній).

За характером взаємозв'язку зобов'язання поділяють на такі види:
– головні – самостійні зобов'язання, які не залежать від виникнення або припинення інших зобов'язань;
– акцесорні (додаткові), – що обслуговують головні зобов'язання у вигляді гарантійних і забезпечувальних заходів, а тому перестають діяти з припиненням головного зобов'язання; наприклад, при видачі кредиту банк оформляє договір застави на майно боржника, який припиняється з моменту виконання кредитного договору.

Залежно від сукупності прав та обов'язків, якими володіють сторони, зобов'язання поділяють на *прості* й *складні*. У першому випадку сторони зв'язані одним правом й одним обов'язком, в другому – сторони мають декілька прав та обов'язків.

За суб'єктним складом розрізняють *двосторонні* та *багатосторонні* зобов'язання. Якщо на сторонах кредитора та боржника виступає по одній особі, то зобов'язання вважається двостороннім. Але частіше в одному зобов'язанні беруть участь декілька кредиторів і боржників, це – *множинність* у зобов'язанні. Якщо декілька боржників повинні виконати зобов'язання перед одним кредитором, множинність називається *пасивною*. На відміну від боржника кредитор виявляє активні дії щодо вимоги боргу, а тому множинність кредиторів називається *активною*, а зобов'язання – з *активною множинністю*.

Здебільшого зобов'язання з множинністю є *частковими*, в яких кожен кредитор має право вимагати виконання, а кожен боржник зобов'язаний виконати зобов'язання у відповідній частці, при цьому частки передбачаються рівними. З цього правила можливі й винятки. У випадках, коли перед кредитором постають декілька боржників, він має право вимагати виконання зобов'язання в повному обсязі або частково як від усіх боржників солідарно, так і від кожного окремо (за своїм вибором).

Не отримавши повного виконання зобов'язання від одного з боржників, кредитор має право вимагати виконання його частки від інших боржників. Солідарні боржники зобов'язані перед кредитором до повного виконання зобов'язання. Виконання зобов'язання одним з боржників звільняє інших солідарних боржників від його виконання перед кредитором. Той з боржників, хто виконав зобов'язання, отримує право регресної (зворотної) вимоги від інших боржників, за яких він здійснив виконання, тобто стає їх кредитором.

Окрім зобов'язань з солідарною відповідальністю у господарських відносинах виникають зобов'язання з солідарними вимогами кредиторів, коли кожен з кредиторів може висунути вимоги до боржника у повному обсязі. Виконання зобов'язань у повному обсязі на користь одного кредитора звільняє боржника від їх виконання перед іншими солідарними кредиторами. У солідарного кредитора, який прийняв виконання боржника, виникає зобов'язання перед іншими кредиторами щодо відшкодування часток, що їм належать.

Існує ще один вид зобов'язань з множинністю – це *субсидіарні* зобов'язання. Вони мають місце, коли законом або договором передбачено, що при невиконанні основним боржником вимог кредитора їх зобов'язаний виконати субсидіарний (додатковий) боржник (наприклад, укладається договір поруки, за яким поручитель повинен гарантувати виконання вимог кредитора).

Залежно від кола суб'єктів господарювання зобов'язання бувають *загальногосподарськими* та *внутрішньогосподарськими*.

Загальногосподарські зобов'язання виникають між учасниками господарювання, які не мають внутрішньогосподарських зв'язків (наприклад, з угод поставки, купівлі-продажу, оренди, що укладаються між підприємцями). Внутрішньогосподарські зобов'язання виникають на підставі правовідносин головного підприємства з його структурними підрозділами (філіями, представництвами тощо) або відносин структурних підрозділів між собою.

Виконання господарських зобов'язань

Процес виконання зобов'язання залежно від його характеру та змісту інколи може бути здійсненням однієї дії. Але частіше це складний та довгий процес, що включає декілька різних дій, кожна з яких має бути виконана в певні строки, у певному місці, у визначеному порядку. Виконання зобов'язання боржником – це здійснення ним дій, які повинні бути проведені відповідно до змісту зобов'язання. Це передача речей у власність кредитора або виплата йому грошових сум, виконання робіт, надання послуг тощо. Виконання зобов'язання може проявлятися і в тому, що боржник утримується від здійснення певних дій, передбачених законом або договором.

Чинне цивільне законодавство передбачає певні правові важелі, що дозволяють кредитору впливати на несумлінного боржника або контрагента, який не виконує договір, і задовольняти в цьому випадку свої законні вимоги без згоди боржника за допомогою засобів, що забезпечують виконання зобов'язань. До них відносять неустойку, поруку, гарантію, заставу, завдаток і притримання.

Неустойка (штраф або пеня) – це грошова сума або майно, яке боржник повинен передати кредитору у разі порушення свого зобов'язання.

Штраф – це неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежним чином виконаного зобов'язання.

Пеня – це неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

Порука – це договір, за яким поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання останнім свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Поручитель може забезпечувати виконання зобов'язання в цілому або частково. Поручителем може бути як одна особа, так і декілька осіб. Порука найчастіше має місце у відносинах між фізичними особами, коли йдеться про забезпечення виконання зобов'язань.

Гарантія – це такий спосіб забезпечення виконання зобов'язань, за яким банк або інша фінансова установа чи страхова компанія (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарантія як засіб забезпечення зобов'язань застосовується в основному між юридичними особами.

Завдаток – це грошова сума або рухоме майно, що видається кредитору боржником у рахунок належних з нього за договором платежів на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання. Якщо порушення зобов'язання відбулося з вини боржника, завдаток залишається у кредитора, якщо з вини кредитора – то він зобов'язаний повернути боржнику завдаток у подвійному розмірі.

Застава – це такий засіб забезпечення зобов'язання, за допомогою якого одна особа (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, отримати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом.

Види застави:

– іпотека – застава нерухомого майна, яке залишається у володінні заставодавця або третьої особи;

– заклад – застава рухомого майна, яке передається у володіння заставодержателя або за його наказом третій особі.

Якщо предметом застави є нерухоме майно, то договір застави підлягає нотаріальному посвідченню та державній реєстрації. Рухоме майно може бути зареєстровано на підставі заяви заставодержателя або заставодавця з внесенням запису про реєстрацію до Державного реєстру застав рухомого майна.

Притримання – це такий спосіб забезпечення зобов'язання, при якому кредитор, який правомірно володіє реччю, що підлягає передачі боржнику, у випадку невиконання останнім в строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредитору пов'язаних з нею витрат, має право притримати цю річ у себе до виконання боржником зобов'язання. До кредитора, який притримує річ, не переходить право власності на неї. Він відповідає за втрату, знищення або пошкодження речі. Вимога кредитора, який притримує річ, задовольняється з її вартості згідно зі ст. 591 ЦКУ, тобто після реалізації цієї речі – продажу з публічних торгів, якщо інше не встановлено законом або договором. Якщо публічні торги не відбулися, то за згодою заставодержателя та заставодавця предмет застави може бути переданий у власність заставодержателя за початковою ціною.

Припинення зобов'язання

Зобов'язання припиняється за наявності відповідних юридичних фактів, які виступають підставами (способами) припинення й будь-якого іншого правовідношення. В Цивільному кодексі України передбачено можливість припинення зобов'язання частково або у повному обсязі на підставах, установлених законом або договором.

Отже, зобов'язання припиняється у таких випадках:

- належного виконання;
- зарахування зустрічних однорідних вимог;
- згоди сторін внаслідок передавання боржником кредиторіві відступного (грошей, майна тощо);
- домовленості сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (новація);
- прощення боргу;
- поєднання боржника й кредитора в одній особі;
- неможливості його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна зі сторін не відповідає;
- смерті боржника або кредитора, якщо воно нерозривно пов'язано з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою;
- ліквідації юридичної особи.

Тема 14. ГОСПОДАРСЬКИЙ ДОГОВІР

Згідно зі ст. 626 ЦКУ **договір** – це угода двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

У Господарському кодексі України не наведено визначення господарського договору, але в юридичній літературі висловлюється думка, що *господарським* може вважатися договір, укладений між суб'єктами підприємницької діяльності для досягнення господарських і комерційних результатів. Це – виробництво та реалізація продукції, виконання робіт, надання послуг.

Види договорів можна класифікувати:

1) за суб'єктним складом:

- односторонні – одна сторона бере на себе обов'язок перед іншою стороною виконати певні дії або утриматися від них, а інша сторона наділяється лише правом вимоги без виникнення зустрічного обов'язку щодо першої сторони (дарування, договір позики);
- двосторонні – правами і обов'язками наділяються обидві сторони;
- багатосторонні – укладаються більш ніж двома сторонами;

2) за способом виникнення:

- реальні – договори, які вважаються укладеними з моменту передачі речі (дарування, договір позики);
- консенсусні – договори, які виникають з моменту досягнення сторонами згоди на укладання договору (купівля - продаж, оренда);

3) за еквівалентною ознакою:

- оплатні – виконання договору приносить прибуток обом сторонам;
- безоплатні – виконання договору дає прибуток одній стороні, наприклад договір дарування.

Форма та зміст договору

Відносно господарських договорів діє загальне правило, згідно з яким вони мають бути укладені в письмовій формі (ст. 208 ЦКУ). **Господарські договори** – це частина цивільно-правових договорів, спрямованих на передачу товарів, виконання робіт і надання послуг з метою здійснення підприємницької діяльності або з іншою метою, не пов'язаною з особистим споживанням. При цьому сторонам договору (або одній з них) необхідно мати мету – отримання прибутку. Договір вважається укладеним, якщо між сторонами в належній формі досягнуто угоду за всіма істотними умовами.

Зміст господарського договору складають договірні умови, які поділяються на обов'язкові (істотні) та додаткові.

Істотні – це умови, визнані законом і необхідні для виконання договорів певного виду, а також умови, за якими на вимогу однієї зі сторін має бути досягнуто згоди. Це умови, без яких договір певного виду не може бути укладений. Але у будь-якому випадку сторонам слід узгоджувати умови щодо предмета договору, ціни та терміну його дії (ст. 180 ГКУ). Договір є укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір (оферту), відповіді про прийняття цієї пропозиції (акцепту). Якщо для укладення договору необхідна передача майна, договір вважається укладеним з моменту його передачі.

Додаткові умови вносяться у договір за згодою сторін, вони не впливають на факт укладання договору та його дійсність.

Якщо договір підлягає обов'язковій державній реєстрації, то він вважається укладеним з моменту його реєстрації (договір доручення).

Тема 15. ГОСПОДАРСЬКО–ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

За порушення у сфері господарювання суб'єкти господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність, що

здійснюється шляхом застосування до порушника господарських санкцій. Це гарантує захист прав і законних інтересів громадян, організацій та держави й забезпечує правопорядок у сфері господарювання.

Функції господарсько-правової відповідальності

Штрафна функція. Оскільки господарсько-правова відповідальність зумовлена протиправною поведінкою, ця функція є реакцією на вже скоєні дії у вигляді відповідальності шляхом покарання порушника економічними санкціями. Ця функція відображається в таких санкціях, як неустойка, штраф і пеня.

Функція попередження правопорушень полягає в тому, що внаслідок застосування відповідальності не тільки усувається факт правопорушення, але й застосовуються правові заходи, спрямовані на усунення його причин та умов.

Компенсаційна функція полягає у відновленні порушеного майнового становища потерпілого шляхом реалізації на його користь компенсаційних майнових санкцій, застосованих до порушника.

Стимулююча функція властива практично всім видам санкцій. Її метою є задоволення економічного інтересу потерпілого шляхом стимулювання порушника до правомірної поведінки.

Господарські санкції – засоби впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких наступають несприятливі економічні та правові наслідки.

Види господарських санкцій

1. Відшкодування збитку. В ч.1 ст. 224 ГКУ сказано: «учасник господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання або встановлені вимоги до здійснення господарської діяльності, повинен відшкодувати заподіяний цим збиток суб'єкту, права й законні інтереси якого порушені». Під збитком розуміють витрати, понесені правою стороною, втрату або пошкодження майна, а також неотримані доходи (ст. 224 ГКУ).

2. Штрафні санкції. Згідно зі ст. 230 ГКУ такими визнаються господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойки), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарських зобов'язань.

3. Оперативно-господарські санкції – заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження

повторного порушення зобов'язання. Вони застосовуються самими сторонами в односторонньому порядку. Підставою для застосування таких санкцій є факт порушення господарського зобов'язання іншою стороною. Цей вид санкцій може використовуватися потерпілою стороною в позасудовому порядку й без пред'явлення попередньої претензії до порушника.

Види оперативно-господарських санкцій:

- одностороння відмова від виконання своїх зобов'язань зі звільненням правої сторони від відповідальності за це;
- відмова правої сторони від подальшого виконання зобов'язання, порушеного іншою стороною, або повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором зобов'язання;
- відмова від майбутніх господарських відносин зі стороною, що порушила зобов'язання, та ін.

Адміністративно-господарські санкції – заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків. Цей вид санкцій застосовують уповноважені органи державної влади або місцевого самоврядування.

Види адміністративно-господарських санкцій:

- вилучення прибутку;
- адміністративно-господарський штраф;
- ануляція ліцензії (патенту);
- обмеження або припинення діяльності підприємця та ін.

Підстави господарсько-правової відповідальності

Підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є скоєння ним правопорушення в сфері господарювання. Учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання або порушення правил господарської діяльності, якщо не доведе, що ним були вжиті всі заходи для недопущення господарського правопорушення. За невиконання чи неналежне виконання господарського зобов'язання або порушення правил ведення господарської діяльності порушник відповідає майном, що належить йому. Сторони можуть передбачити деякі обставини, які через свій

надзвичайний характер можуть бути підставами для звільнення сторін від господарської відповідальності.

Тема 16. ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Важливою умовою функціонування ринкового механізму є законність і дисципліна у діяльності суб'єктів господарювання. Держава встановлює загальні “правила гри” шляхом законодавчого регулювання підприємницької діяльності. При цьому вона гарантує дотримання прав і законних інтересів господарюючих суб'єктів.

Державні гарантії розподіляються на **загальні** та **майнові**. Суть перших – у тому, що держава гарантує всім учасникам господарської діяльності рівні права й створює однакові можливості доступу до матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів. Майнові гарантії прав підприємців – у тому, що держава шляхом прийняття відповідного законодавства та створення спеціальних структур гарантує недоторканність їхнього майна й забезпечує захист прав власності.

У процесі господарської діяльності між підприємцями, державними і іншими органами виникають, здійснюються та припиняються різноманітні господарські правовідносини. Цей процес не може завжди відбуватися без конфліктів, непорозумінь або суперечок між його учасниками. Такі розбіжності стосовно прав й обов'язків сторін у господарських відносинах називаються **господарськими спорами**.

Для окремих категорій господарських спорів законодавство визначає спеціальний порядок їхнього досудового врегулювання (розд. II Господарського процесуального кодексу України).

Більшість спорів може бути передано на розгляд господарського суду без досудового врегулювання, оскільки ст. 5 ГПК України закріплює, що сторони в обов'язковому порядку застосовують заходи досудового врегулювання тільки господарських спорів, що виникають з договорів перевезення, надання послуг зв'язку, а також державного замовлення. Таким чином у цих випадках сторони можуть звернутися за захистом своїх прав до господарського суду тільки після того, як контрагенту була направлена претензія, яку він або відхилив, або не дав на неї відповіді у строки, встановлені законодавством.

В інших випадках передача господарського спору до суду відбувається після виконання процедури, передбаченої умовами укладеного договору, або безпосередньо після порушення законного права або інтересу однієї сторони зобов'язання.

Досудове врегулювання господарських спорів дозволяє підприємцям та іншим учасникам господарської діяльності, не звертаючись до суду, без додаткових витрат на держмити та судові процедури врегулювати існуюче протиріччя.

Підприємство або підприємець, право якого порушено, для безпосереднього врегулювання спору з порушником звертається (у випадках, передбачених ст. 5 ГПК) до нього з письмовою претензією. Законом встановлено чіткі вимоги до змісту та форми претензії (ст. 6 ГПК). Необхідно пам'ятати, що право на звернення з претензією є суб'єктивним правом підприємства або підприємця, а надання відповіді на претензію в установленому законом порядку та певні строки – їхній обов'язок.

Законодавство передбачає два види строків розгляду претензії – **загальний та спеціальний**.

У першому випадку претензія має бути розглянута у місячний термін, який починається з дня її отримання, у другому – коли обов'язковим для обох сторін правилом або договором передбачено право повторної перевірки відбракованої замовником продукції (товарів) підприємством-виготовлювачем; претензії, пов'язані з комплектністю і якістю продукції (товарів), розглядаються у двомісячний термін.

При розгляді претензії підприємствам потрібно звірити розрахунки, провести експертизу або виконати інші дії для забезпечення досудового врегулювання спору та направити відповідь заявнику. Вимоги до форми та змісту відповіді на претензію також закріплюються законодавством.

Захист прав і законних інтересів підприємців господарськими судами

Основним засобом відновлення порушених прав і законних інтересів громадян, підприємств і підприємців є судовий захист, що здійснюється від імені держави. Порядок і форми захисту прав господарськими судами визначаються передусім нормами ГПК України. Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами (ст. 124 Конституції України). Правосуддя відносно господарських спорів здійснюється господарськими судами. Відповідно до Закону України "Про господарський суд" систему спеціалізованих судів, що здійснюють правосуддя у господарських відносинах, складають: Вищий господарський суд України, апеляційні суди регіонів і місцеві господарські суди.

Разом з тим деякі спори (наприклад, ті, що виникли з договорів про перевезення вантажів у прямому міжнародному сполученні) розглядають загальні суди; ряд категорій спорів віднесено до компетенції інших органів, які розглядають їх в адміністративному порядку (наприклад, спори про встановлення цін на продукцію, погодження стандартів і технічних умов тощо).

Порядок розгляду справ та інші питання судової процедури визначає Господарський процесуальний кодекс України.

Звертаючись до господарського суду з позовом про захист своїх порушених прав, позивач повинен сплатити державне мито в бюджет України в установленому порядку та розмірі. Для майнових позовів законодавством встановлено суму мита у розмірі 1% від суми позову, але не менше трьох і не більше ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян, для позовів немайнового характеру, а також для заяв у справах про банкрутство – п'ять неоподаткованих мінімумів.

При здійсненні правосуддя господарський суд повинен забезпечити повний, об'єктивний та неупереджений розгляд спору. Сторонам надаються відповідні **процесуальні права**, а саме: на відвід судді, на колегіальний розгляд справи, на оскарження рішень суду тощо. Разом з правами закон накладає на сторони **процесуальні обов'язки**, у тому числі сумлінно користуватися належними правами, дотримуватись закону тощо.

Справи у місцевих господарських судах звичайно розглядаються одним суддею, але будь-яка справа може бути розглянута колегіально – у складі трьох суддів. Підсумком судового розгляду справи є судові рішення – владний акт, який пов'язує правову норму з конкретним юридичним фактом, встановлює права і обов'язки конкретних суб'єктів права. Судове рішення виноситься ім'ям України, є обов'язковим для виконання на всій її території особами, яким воно адресоване. Рішення господарського суду вступає в законну силу після закінчення десятиденного строку з дня його прийняття. У випадку внесення апеляційної скарги рішення, якщо воно не відмінене, набирає чинності після вирішення справи апеляційною інстанцією.

У разі незгоди однієї сторони (або обох сторін) з рішенням господарського суду законом передбачається право на його оскарження. Законодавством встановлено порядок перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядках, впродовж яких перевіряється законність та обгрунтованість прийнятих судами попередніх інстанцій рішень, ухвал і постанов.

Апеляційна скарга або подання вноситься до апеляційного господарського суду протягом десяти днів з дня прийняття рішення місцевим господарським судом. У скарзі обов'язково вказуються

підстави, за якими виникло питання про перегляд рішення місцевого господарського суду. Розгляд апеляційної скарги на рішення місцевих господарських судів здійснюється колегіями в складі трьох суддів у двомісячний строк з дня надходження справи в апеляційну інстанцію. За результатами розгляду апеляційної скарги (подання) апеляційний господарський суд приймає постанову, яка набирає чинності з дня її прийняття.

Окрім цього, Вищий господарський суд України може переглядати рішення місцевих господарських судів, що набули чинності, та постанови апеляційних господарських судів у порядку касаційного провадження. Порядок подання та зміст касаційної скарги майже такий самий, що й при апеляційній скарзі. Відмінністю є, по-перше, те, що касаційна скарга подається протягом одного місяця з дня набрання чинності рішення місцевого господарського суду або апеляційного господарського суду, по-друге, в касаційній скарзі не повинно бути посилок на недоведеність тих або інших обставин справи (ст. 109 – 111 ГПК). Касаційна скарга розглядається у двомісячний термін з дня надходження справи разом з касаційною скаргою (поданням) у Вищий господарський суд України.

Основна відмінність розгляду справи в касаційній інстанції від апеляційної у тому, що касаційній інстанції належить право відміни рішень та постанов попередніх інстанцій і передачі справи на новий розгляд у суд першої інстанції. Вказівки, що містяться в постанові касаційної інстанції, є обов'язковими для суду першої інстанції під час нового розгляду справи.

Постанови Вищого господарського суду, прийняті в результаті перегляду рішень місцевого господарського суду або постанов апеляційного господарського суду, за ініціативою сторін або Генерального прокурора України можуть бути переглянуті Верховним Судом України. Оскарження постанов Вищого господарського суду у Верховному Суді України можливе лише по досить обмеженому колу найбільш вагомих підстав (наприклад, застосування Вищим господарським судом нормативно-правового акту, що суперечить Конституції України). За результатом розгляду касаційної скарги більшістю голосів суддів, що беруть участь у розгляді справи, ухвалюється постанова Верховного Суду України. Вона є остаточною й не підлягає оскарженню.

Зразки оформлення процесуальних документів при вирішенні господарського спору

Суть справи: завод агрегатних станків уклав договір з фірмою “Омега” на постачання 12 станків з набором запасних частин. Поставка повинна здійснюватися щоквартально по три станки. В процесі виконання договору були допущені такі порушення: у третьому кварталі поставка товару була здійснена з запізненням в одинадцять днів, у четвертому кварталі недопоставлено два комплекти запасних частин до станків.

Кутовий штамп
підприємства–позивача
з вихідним номером і датою

Генеральному директорові
заводу агрегатних станків

поштова адреса підприємства

ПРЕТЕНЗІЯ

про сплату неустойки за несвоєчасну поставку
та недокомплектацію продукції
на суму 7 200.00 грн

Відповідно до укладеного договору поставки №___ від “___” _____ 2005 року Ваше підприємство зобов'язано було поставити нам 12 комплектів станків за ціною 4 000.00 грн за одиницю з запасними частинами до них за ціною 1 000.00 грн за комплект на загальну суму 60 000.00 грн.

Згідно з графіком поставки, що є невід'ємною частиною вказаного договору, у третьому кварталі 2005 р. товар мав бути поставлений у строк до 30 серпня. Фактично поставка відбулася 11 вересня 2005 р., що підтверджується актом № 3 приймання - передачі товару від 11 вересня 2005 р., підписаного представниками обох сторін договору.

Окрім цього, у четвертому кварталі 2005 р. при прийманні товару (трьох станків і запчастин до них), виявлено відсутність двох комплектів запасних частин, що підтверджується актом № 4 від 30 листопада 2005 р., підписаним представником заводу О.Д. Перовим. Ваш рахунок № 765 від 20 листопада 2005 р. сплачено повністю.

Враховуючи викладене,

ПРОШУ СУД:

1. Відповідно до п. 3.2 договору поставки №___ від “___” _____ 2005 року за прострочення поставки товару

сплатити пеню у розмірі 2% вартості договору за кожен день прострочки на загальну суму 5000.00 грн.

2. Згідно з ч. 2.3 та ч. 3.1 зазначеного договору доукомплектувати товар або перерахувати на наш рахунок вартість сплачених нами комплектів запчастин на суму 2000.00 грн і штраф у розмірі 10%, що становить 200.00 грн.

Додатки:

1. Копія договору поставки.
2. Акт № 3 приймання - передачі товару від 11 вересня 2005 року.
3. Акт № 4 приймання - передачі товару від 30 листопада 2005 року.
4. Накладна № _____
5. Платіжне доручення № _____ від “ ____ ” _____ 2005 р.
6. Розрахунок суми пені та штрафу.

20.12.2005 р.

Директор ООО “Омега”

_____/ /
М.п. Підпис

Кутовий штамп
підприємства-відповідача
з вихідним номером і датою

Директорові
ООО “Омега”

поштова адреса підприємства

Відповідь на претензію

На нашу адресу (вказати дату) надійшла претензія за № _____ від 20 грудня 2005 р., в якій Ви вимагаєте сплату неустойки за порушення умов договору поставки № _____ від “ ____ ” _____ 2005 р., а саме: сплати пені за прострочку поставки товару на суму 5000.00 грн. і штрафу за недокомплектацію у розмірі 200.00 грн. Окрім цього, Ви просите доукомплектувати поставлені станки запасними частинами.

Вашу претензію визнаємо частково через такі мотиви:

1. Факт недокомплектації станків не заперечуємо, а тому зобов'язуємось допоставити товар і сплатити штраф у десятиденний строк.

2. Свою провину у несвоєчасній поставці не визнаємо. Затримка доставки товару відбулася з вини залізниці через незалежні від нас обставини, про що ми попереджали Вас у листі від 2 вересня 2005 р.

Додатки:

1. Копія листа від 2 вересня 2005 р.

Генеральний директор
заводу агрегатних станків _____ / _____ /

Кутовий штамп
підприємства – позивача
з вихідним номером і датою

У Господарський суд
Харківської області

_____ /
адреса

Позивач: ООО "Омега"

_____ /
адреса

_____ /
банківські реквізити

Відповідач: завод агрегатних станків

_____ /
адреса

_____ /
банківські реквізити

Позовна заява
про стягнення неустойки
на суму _____ грн

Відповідно до договору поставки за № _____ від "_____" _____ 2005 р. позивач повинен був згідно з графіком поставки здійснити поставку 12 станків і комплектів запасних частин до них щоквартально партіями по три станки.

Але у третьому кварталі поставка товару була здійснена відповідачем із запізненням в одинадцять днів, що підтверджується актом № 3 приймання - передачі товару від 11 вересня 2005 року. У четвертому кварталі під час приймання товару виявлено недокомплектацію, а саме – відсутність двох комплектів запасних частин до станків. Цей факт зафіксовано в акті № 4 приймання-передачі товару від 30 листопада 2005 року.

20 грудня 2005 року нами було направлено претензію відповідачу з вимогами виконати зобов'язання договору поставки та сплатити неустойку у розмірі 7 200.00 грн. У своїй відповіді завод агрегатних станків нашу претензію визнав частково. Він зобов'язався допоставити два комплекти запчастин та виплатити штраф у розмірі 200.00 грн у десятиденний термін. Але й досі відповідач свої зобов'язання не виконав.

Нашу вимогу виплатити пеню за прострочення поставки товару в третьому кварталі відповідач не задовольнив, посилаючись на те, що у затримці поставки винна залізниця. Зазначені пояснення вважаємо необґрунтованими, бо постачальником за договором поставки є саме завод агрегатних станків, а не залізниця.

Враховуючи зазначене і керуючись ст. _____ ГПК України,

ПРОШУ СУД:

1. Зобов'язати завод агрегатних станків допоставити два комплекти запасних частин до станків.
2. Стягнути з відповідача неустойку в розмірі 5 000.00 грн за одинадцять днів прострочки поставки товару та 200.00 грн штрафу за недоукомплектованість товару.
3. Стягнути з відповідача суму судових витрат у розмірі сплаченого державного мита – 52.00 грн.

Додатки:

1. Копія договору поставки.
2. Копія претензії.
3. Поштова квитанція про відправлення претензій відповідачу.
4. Копія відповіді на претензію.
5. Копія акту № 3 приймання - передачі товару від 11 вересня 2005 р.
6. Копія акту № 4 приймання-передачі товару від 30 листопада 2005 р.
7. Накладна № _____
8. Платіжне доручення № _____ від “ _____ ” _____ 2005 р.
9. Розрахунок суми пені та штрафу.
10. Копія позовної заяви для відповідача.
11. Квитанція про сплату держмита.

Директор ООО “Омега” _____ /

Тема 17. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БІРЖ

Одним з найважливіших учасників ринкового процесу є **біржі**, утворені підприємцями організації, що формують оптовий ринок товарів шляхом упорядкування та регулювання біржових торгів.

Основні види бірж – товарна й фондова.

В ст. 279 ГКУ наведено визначення поняття “**товарна біржа**” як особливого суб'єкта господарювання, який надає послуги при укладанні біржових договорів, визначенні попиту та пропозицій щодо товарів, товарних цін; вивчає, впорядковує товарообіг і сприяє пов'язаним з ним торговельним операціям. Основна функція біржі – регулятивна. Вона визначає курс товарних цін, попиту та пропозицій.

Товарна біржа – юридична особа, що діє на принципах самоврядування та господарської самостійності, має відособлене майно, самостійний баланс, рахунки в банках, печатку з найменуванням.

Утворення товарної біржі здійснюється шляхом укладання угоди між її засновниками, яка визначає порядок і принципи створення біржі, склад засновників, їхні обов'язки, розмір і терміни сплати пайових, вступних і періодичних внесків. Товарна біржа діє на підставі статуту, що затверджується засновниками біржі, якими можуть бути фізичні й юридичні особи, окрім органів державної влади й місцевого самоврядування, а також державних і комунальних підприємств, що утримуються за рахунок державного бюджету. Біржа підлягає обов'язковій державній реєстрації.

Основна мета біржі – сприяти зведенню в одному місці попиту й пропозицій щодо певних товарів.

Товарні біржі розрізняються:

- залежно від асортименту товару на вузькоспеціалізовані, спеціалізовані, універсальні;
- за характером біржових операцій на біржі реального товару (предмет купівлі - продажу є реальним товаром) і ф'ючерсні (торгують контрактами на товар, тобто правом на купівлю);
- за ступенем відкритості на публічні (участь в торгах беруть як члени біржі, так і відвідувачі) й закриті.

Для забезпечення функціонування ринку цінних паперів створюється **фондова біржа** – акціонерне товариство, що зводить попит і пропозиції щодо цінних паперів, сприяє формуванню їхнього біржового курсу й здійснює свою діяльність відповідно до законодавства, статуту та правил фондової біржі. Об'єктами операцій фондової біржі є акції, облігації місцевих позик і підприємств, казначейські зобов'язання, ощадні сертифікати, векселі.

Фондова біржа створюється не менш ніж двадцятьма засновниками – торговцями цінними паперами, які мають відповідний дозвіл і вносять в статутний фонд не менше 10000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Біржа підлягає державній реєстрації.

Діяльність фондової біржі спрямована виключно на організацію укладання договорів купівлі - продажу цінних паперів.

Діяльність фондової біржі припиняється, якщо кількість її членів протягом установленого законом терміну залишається меншою, ніж мінімальна кількість, визначена законом.

Правила біржової торгівлі є основним документом, що регулює порядок здійснення біржових угод, вони встановлюють норми поведінки учасників торгів, посадовців і працівників бірж, визначають зміст біржових угод і гарантії їх виконання.

Біржові угоди

Біржовими угодами називають дії громадян та організацій, спрямовані на встановлення, змінювання й припинення прав та обов'язків, які вчинено на біржі в результаті біржових торгів. На біржові угоди поширюються всі норми ЦКУ, що регулюють цивільно-правові угоди й договори.

Згідно зі ст. 15 Закону «Про товарну біржу» біржовою угодою є договір, що має сукупність таких обов'язкових ознак:

- є договором купівлі–продажу, обміну, поставки товарів, допущених до обігу на товарній біржі;
- його учасниками є члени біржі або брокери;
- його рекомендовано до реєстрації на біржі не пізніше наступного за здійсненням угоди дня.

Зміст біржових угод не підлягає розголошуванню.

Залежно від часу виконання біржові угоди поділяють на такі види:

- угоди з негайним виконанням (товар є на складі й негайно передається покупцеві);
- термінові угоди (на строк); видами термінових угод є форвардні та ф'ючерсні контракти, а також опціон.

Форвардні контракти укладаються за умови, що купівля товару буде здійснена в майбутньому за ціною, визначеною на день укладання договору, а *ф'ючерсні* передбачають купівлю товару в майбутньому за ціною, встановленою на момент виконання договору.

Опціон – документ, який засвідчує право придбати (продати) цінні папери (товари, кошти) на визначених умовах у майбутньому з фіксацією ціни на час укладання опціону або на час такого придбання за рішенням сторін контракту.

Бібліографічний список

- Конституція України. – Х.: Фоліо, 1997. – 48 с.
- Господарський Кодекс України. – К.: Атіка, 2003. – 208 с.
- Цивільний кодекс України. – Х.: Одиссей, 2004. – 408 с.
- Закон України „Про власність” // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – С. 249.
- Закон України „Про господарські товариства”// Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
- Закон України „Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31. – Ст. 263.
- Основи правової охорони інтелектуальної власності в Україні: Підручник / За заг. ред. О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 236 с.
- Саниахметова Н.А. Предпринимательское (хозяйственное) право Украины: Учебник. – Х.: Одиссей, 2005. – 800 с.
- Хозяйственное право Украины: Учебник /Под ред. А.С. Васильева, О.П. Подцерковного. – Х.: Одиссей, 2005. – 454 с.
- Хозяйственное право: Учебник / Мамутов В.К., Знаменский Г.Л., Хахулин К.С. и др. / Под ред. В.К. Мамутова – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 912 с.

ЗМІСТ

Тема 1. Господарське право як галузь. Предмет і метод Господарського права. Господарське законодавство.....	3
Тема 2. Господарські відносини. Учасники відносин у сфері господарювання.....	6
Тема 3. Правовий статус суб'єктів господарювання.....	8
Тема 4. Підприємництво як вид господарської діяльності.....	18
Тема 5. Правове регулювання відносин власності та захист прав суб'єктів господарської діяльності.....	20
Тема 6. Використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності.....	23
Тема 7. Правове регулювання банкрутства.....	25
Тема 8. Правове регулювання інвестиційної діяльності.....	30
Тема 9. Антимонопольне законодавство України.....	34
Тема 10. Правове регулювання банківської діяльності.....	39
Тема 11. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності.....	44
Тема 12. Приватизація державних і комунальних підприємств.....	49
Тема 13. Господарські зобов'язання.....	53
Тема 14. Господарський договір.....	60
Тема 15. Господарсько-правова відповідальність.....	61
Тема 16. Захист прав та інтересів суб'єктів господарювання.....	64
Тема 17. Правове регулювання діяльності бірж.....	72
Бібліографічний список.....	74

Гордеюк Алла Олександрівна
Гуцу Світлана Федорівна
Петрук Валерій Миколайович

ГОСПОДАРСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Редактор В.М. Коваль

Зв. план, 2007

Підписано до друку 30.10.2007

Формат 60 x 84 1/16. Папір. офс. №2. Офс. друк.

Ум. друк. арк. 4,2. Обл.-вид. арк. 4,69. Наклад 450 прим.

Замовлення 507. Ціна вільна

Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
61070, Харків-70, вул. Чкалова,17
<http://www.khai.edu>
Видавничий центр «ХАІ»
61070, Харків-70, вул. Чкалова,17
izdat@khai.edu